

eISSN 2413-9009

TRAEKTORIÂ NAUKI

International Electronic Scientific Journal

Vol. 5, No 2, 2019

AGRIS
CAB Abstract
CEEOL
CEJSH
Dialnet
DOAJ
East View's Universal Database
EBSCO
FSTA®
Index Copernicus
RePEc
Russian Science Citation Index
CNKI Scholar
Ulrich's Periodical Directory

pathofscience.org

TRAEKTORIÂ NAUKI = PATH OF SCIENCE**Vol. 5   No 2   2019**

Founded in August 2015. Publishing monthly.

Publisher   Altezero, s.r.o. & Dialog
1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republic
Ph.: (421) 905-38-36-97.

Founders: Altezero, s.r.o., 1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republic
Publishing Center "Dialog", 2 Club Street, Solonitsevka, 62370, Ukraine

The journal is abstracted in the following international databases: AGORA, AGRIS, AiritiLibrary, Baidu Scholar, Bielefeld Academic Search Engine (BASE), CAB Abstract, Central and Eastern European Online Library (CEEOL), Food Science and Technology Abstracts, Index Copernicus (ICV 2017 = 100,0), Google Scholar, J-Gate, OpenAIRE, Polska Bibliografia Naukowa, ResearchBib, Russian Science Citation Index (IF RSCI 2017 = 0.142), ScienceOpen, The Central European Journal of Social Sciences and Humanities (CEJSH), Türk Eğitim İndeksi, Ulrichsweb Global Serials Directory, WorldCat.

Editor in Chief: Kataev A., PhD (Economics), Ass. Prof.

Editorial Board: Aksenova E., PhD (Techniques), Ass. Prof.
Ananchenko K., PhD (Physical Education and Sport), Ass. Prof.
Bobro N., PhD (Sociology), Ass. Prof.
Bolotnaya O., PhD (Economics), Ass. Prof.
Holoborodko K., Doctor of Science (Language), Prof.
Golubov A., PhD (Law), Ass. Prof.
Zaytseva M., Doctor of Science (Arts), Prof.
Zelenskaya L., Doctor of Science (Education), Prof.
Kolos N., Doctor of Science (Chemistry), Prof.
Komir L., PhD (Economics), Ass. Prof.
Malenko E., Doctor of Science (Language), Prof.
Oberemok S., PhD (Economics), Ass. Prof.
Palchyk O., PhD (Agricultural Science), Ass. Prof.
Panfilova A., Doctor of Science (Pharmacy), Prof.
Podrigalo L., Doctor of Science (Medicine), Prof.
Rogovoy A., PhD (Economics), Ass. Prof.
Skrynkovskyy R., PhD (Economics), Ass. Prof.
Horoshev A., PhD (History), Ass. Prof.
Shatrovskiy A., PhD (Biology), Ass. Prof.

Editorial office 1:   1129/6, Wurmova, Košice, 04023, Slovak Republic
Editorial office 2:   2 Club Street, Solonitsevka, 62370, Ukraine
E-mail: editor@pathofscience.org. Site: <http://pathofscience.org>

The journal is an international open-access, peer-reviewed electronic journal created to fully and promptly meet the information needs of the society in the knowledge gained in the course of research and development, research and design, design and technology and production activities of scientists and experts.

The journal publishes original research papers, review articles and short communications papers in the fields of Social, Technical, Natural sciences and Humanities. The scope of problems of articles is not limited.

Responsibility for facts, quotations, private names, enterprises and organizations titles, geographical locations etc. to be barred by the authors. The editorial office and board do not always share the views and thoughts expressed in the articles published.

TABLE OF CONTENTS

SECTION "HISTORY"

Larisa Yepik, Eduard Semeshyn

Material and Living Conditions and Scholarship Provision for the Students of the Sumy State Pedagogical Institute in 1930-1940	1001
[Матеріально-побутові умови і стипендіальне забезпечення студентів Сумського Державного Педагогічного інституту у 1930-1940 рр.] (Language – Ukrainian)	1013

SECTION "LANGUAGES"

Irina Soina, Nina Petrusenko

Features of Using the Audiovisual Method in the Process of Improvement of Foreign Language Professional Skills of Students	2001
[Особенности использования аудиовизуального метода в процессе совершенствования иноязычных профессионально-речевых навыков студентов] (Language – Russian)	2007

SECTION "ECONOMICS"

Ruslan Skrynkovskyy, Volodymyr Hladun, Marian Kramar

Information Technologies in the Organization of Accounting at the Enterprise	3001
[Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку на підприємстві] (Language – Ukrainian)	3010

Dmytro Maslov

Modern Money and National Debt	3011
[Сучасні гроші та державний борг] (Language – Ukrainian)	3017

SECTION "PHARMACY"

Douglas Vieira Thomaz, Edson Silvio Batista Rodrigues, Fábio Bahls Machado, Isaac Yves Lopes de Macedo

Investigation of Cyclobenzaprine Interactions with P450 Cytochromes CYP1A2 and CYP3A4 through Molecular Docking Tools	4001
(Language – English)	4006

Матеріально-побутові умови і стипендіальне забезпечення студентів Сумського Державного Педагогічного інституту у 1930-1940 рр.

Material and Living Conditions and Scholarship Provision for the Students of the Sumy State Pedagogical Institute in 1930-1940

Лариса Єпик¹, Едуард Семешин¹
Larisa Yepik, Eduard Semeshyn

¹ Sumy State A. S. Makarenko Pedagogical University
87 Romenska Street, Sumy, 40002, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.43-5](https://doi.org/10.22178/pos.43-5)

LCC Subject Category:
[DK508-508.95](#)

Received 15.01.2019
Accepted 20.02.2019
Published online 28.02.2019

Corresponding Author:
Larisa Yepik
larusyabarabash2017@gmail.com

Анотація. Стаття розкриває особливості матеріально-побутових умов студентства Сумського Державного Педагогічного інституту у 30-40 рр. ХХ ст. На основі архівних документів проаналізовано рівень стипендіального забезпечення студентів протягом 30-40 рр. ХХ ст., проведено порівняльний аналіз грошового еквіваленту державних стипендій по відношенню до заробітної плати робітників. Автори наводять витримки із архівних джерел, які підтверджують існування різних джерел стипендіального забезпечення, наприклад з боку профспілкових організацій. Стверджується, що кількість і розмір стипендій студентів Сумського Державного Педагогічного інституту поступово зростала, залежала від успішності в навчанні. Тим не менше стипендіального забезпечення, як свідчать архівні документи, було недостатньо для молоді людини, щоб забезпечити елементарні потреби в одязі і лікуванні, з урахуванням також і того, що студенти, як і всі громадяни України, змушені були віддавати частину коштів на державні позики.

Проаналізовано причини за якими студентів позбавляли стипендії, або зменшували її розмір: наявність академічної заборгованості, відсутність на заняттях, порушення навчальної дисципліни та інше. Автори аналізують становище студентів після введення обов'язкової оплати за навчання у ВИШах, збільшення вимог до якості навчання як головного фактору отримання стипендії. В статті досліджується і проблема забезпечення проживання студентів в гуртожитках. Аналіз архівних документів доводить, що ця проблема у 30-40 рр. ХХ ст. мала гострий характер, вирішувалась поступово, іноді без урахування інтересів студентської молоді. У статті процитовано архівні документи, деякі введено у науковий обіг вперше.

Ключові слова: Сумський державний педагогічний інститут; студенти; стипендія, плата за навчання, академічна успішність, плата за гуртожиток.

Abstract. The article reveals the peculiarities of material and living conditions of the students of the Sumy State Pedagogical Institute in 1930-1940. On the basis of archival documents, the level of scholarship provision for students during the 30-40 of the XX century was analyzed, and a comparative analysis of the monetary equivalent of state scholarships in relation to workers' wages was conducted. The authors cite archival sources that confirm the existence of various sources of scholarship support, for example from trade union organizations. It was stated, that the number and the size of scholarships of the students of the Sumy State Pedagogical Institute was gradually increasing, depending on the results of their study. Nevertheless, the scholarship support, as it is evidenced by the archival documents, was not sufficient for a young person to provide himself with basic clothing and treatment needs, also taking into account the fact that students, like all Ukrainian citizens, were forced to give out some of the funds for state loans.

The article analyzes the reasons why students were deprived of scholarship, or why its size was diminished: academic debts, missing classes, violation of discipline, etc. The authors analyze the students' situation after the introduction of compulsory tuition fee at higher educational establishments, increasing the requirements for the quality of education as the main factor in obtaining a scholarship. The article also investigates the problem of providing accommodation for students in hostels. The analysis of archival documents proves that this problem was acute in 1930-1940. It was solved gradually, sometimes without taking into account the interests of student youth. The article cites archival documents, some of which have been introduced into scientific circles for the first time.

Keywords: Sumy State Pedagogical Institute; students; scholarship; tuition fee; academic achievement; dormitory fee.

© 2019 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

ВСТУП

Вивчення повсякденного життя та матеріально-побутових умов студентства актуальна і мало презентована тема. Студенти завжди були унікальною соціальною групою населення, за віковими, психологічними, соціальними особливостями, високим ступенем сприйняття політичних ідей, бажанням брати участь у соціально-економічних реформах суспільства. В той же час, студентство – універсальна група населення, яка є показником соціального, політичного, економічного і духовного життя суспільства в той, чи інший проміжок часу.

Матеріальне становище студентів Сумського державного педагогічного інституту у 30-40 рр. ХХ ст. залишається малодослідженою на сьогодні. Загалом життя студентства лише в останні роки стало предметом дослідження ряду вчених. Однією із перших серйозних розвідок стала робота О.О. Лаврут, котра в 2004 р. захистила кандидатську дисертацію, присвячену студентській молоді України в 1920-ті роки. Новим серйозним здобутком стала докторська дисертація, захищена в 2012 р. О.Рябченко, яка всебічно дослідила повсякденне життя студентства в 20-30-х рр. ХХ ст. У тому ж році О.Рябченко опублікувала ґрунтовну монографію, присвячену цій темі. У 2010 р. О.Рябченко стала співавтором розділу «Нариси студентського життя» у колективній монографії [6]. Окрім цього, О.Л.Рябченко опублікувала серію статей, присвячених цій темі [8]. Ціннісною роботою в цьому напрямку стала докторська дисертація О.Комарніцького, захищена в 2017 р. [3]. Існує також ряд публікацій, котрі висвітлюють історію педвишів України, зокрема монографія Л.Корж [4], присвячена становленню Сумського державного педагогічного універ-

ситету імені А.С.Макаренка (далі СДПУ ім.Макаренка). Ряд наукових публікацій по цій тематиці має Е.Семешин [9; 10] та ін.

Дослідження має на меті розглянути становище студентства в 1930-х і першій половині 1940-х рр. ХХ століття на прикладі Сумського Державного Педагогічного інституту (далі СДПІ). Для цієї цілі підключений величезний масив документів, використано матеріали із особових справ студентів, які раніше не досліджувалися. Принагідно зауважимо, що значна частина студентських справ була втрачена по різних причинах. Весною 1941 р. в результаті передачі справ архіву колишнім архіваріусом новопризначеному, «виявилось, що 239 одиниць різних архівних документів і цілий ряд особистих справ вибувших студентів інституту з документами і без них в наявності не виявлено» [19, арк. 138]. Багато документів також було втрачено і під час Другої світової війни і лише незначна їх частина збереглася до наших днів.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Діяльність Сумського державного педагогічного інституту розпочалася в 1924 р. Спочатку це були Вищі 3-х річні педагогічні курси, які на початку 1925 р. реорганізовані в педагогічний технікум (далі – СПТ). У 1930 р. технікум було перетворено в Сумський Інститут соціального виховання (далі СІСВ), а в 1933 р. – у Сумський Державний Педагогічний інститут. Нині це СумДПУ імені А.С.Макаренка. Його реорганізації в 30-х рр. пов'язані із радянським курсом на загальну освіту. Постановою ЦК ВКП(б) від 25.07.1930 р. «Про загальне обов'язкове початкове навчання», відповідно до якої із 1930/31 навчального року обов'язкова початкова освіта (1–4 класи) за-

проваджувалася повсюдно, а в промислових містах, фабрично-заводських районах та робітничих селищах розпочинався перехід до обов'язкового навчання в обсязі школи-семирічки. Цією постановою також вводилося обов'язкове навчання переростків, котрі не пройшли курсу початкової школи на основі прискорених форм навчання: 2-річні та 1-річні школи-курси [1, с. 184–186]. Так, згідно Всесоюзного перепису населення 1937 р., у віковій групі 20–24 років 20,5 тис. чол. були учнями 8-10 класів середньої школи [7, с. 113]. Освіта була платною (культурний збір) і стала тягарем для багатьох селян. І. Дерев'яно, котрий в 1933 р. закінчив школу № 6 у м. Ромни, згадував: «У школі навчання було платним. У 1933 році я закінчив семирічку, але атестат мені не віддали, бо мати по бідності не могла заплатити 25 крб. за сьомий клас. Без атестата ніде не брали на роботу, не давали карток на продовольчі товари. Я міг тільки поповнити армію безробітних» [35, с. 71].

Для реалізації проголошеного курсу не хватало вчителів. В 1930/31 навчальному році для нововідкритих шкіл не хватало 47 % вчителів, а 77 % із тих, хто працював, мали лише середню або нижчу освіту і не могли забезпечити отримання учнями необхідних знань [5, с. 303]. Частина вчителів, котрі мали вищу освіту, але відносилися до «старої інтелігенції» із антирадянськими позиціями, зазнала переслідувань і репресій. У зв'язку із нехваткою кадрів до школи активно залучалися люди, котрі пройшли короткочасні педкурси (тривалістю від одного до кількох місяців), а часом навіть і без них. 17-річна Олена Антошко була направлена для роботи в школу в 1936 р. як активна комсомолка відразу після того, як закінчила неповну середню школу. В наступному році при проходженні атестаційної комісії їй дозволили залишитися працювати на цій роботі, за умови отримання середньої освіти до 1940 р. У 1938 р. її зарахували в Новгород-Сіверську педагогічну школу (Чернігівська область) на заочний відділ, яку вона закінчила в січні 1941 р. без відриву від роботи, працюючи вчителькою 1–4 класів [28, арк. 4, 4 зв.]. В травні 1941 р. О. Антошко звернулася до дирекції СДПІ із проханням зарахувати її на заочний відділ мовно-літературного факультету [28, арк. 5].

Однак основною базою поповнення педагогічних кадрів повинні були стати студенти

стаціонарного (денного) відділення. У 1920-х рр. лише незначна частина студентів вишів знаходилася на утриманні держави. Так, в СПТ в 1925/26 навчальному році стипендію отримувало тільки 34% студентів [3, с. 681]. Однак впродовж наступних років контингент стипендіатів у вишах розширювався, а розміри стипендії збільшувалися. Якщо у 1927/28 н. р. середній розмір стипендії становив 24,3 крб., і нею були забезпечені тільки 42 % студентів, то у 1929/30 р. він підвищився до 48,6 крб. і стипендіями було вже охоплено 65,6 % студентів [5, с. 310]. Розмір студентської стипендії дорівнював зарплаті вчителя на селі і складав половину зарплати робітника в промисловості. Однак це не було свідченням високого матеріального достатку студентства, а зрівнялівки, котра панувала в радянській економіці. В результаті, і працівники, і студенти перебували в скрутному становищі у зв'язку із високою вартістю товарів першої необхідності.

Багато студентів отримувала стипендію значно менших розмірів, якої вистачало всього на кілька днів. Зокрема, це були господарські стипендії профспілки «Робос», розмір котрих складав від 7–8 крб. 50 коп. в інститутах народної освіти (ІНО) до 6 крб. 70 коп. – у педтехнікумах [3, с. 335]. Очевидно, саме таку стипендію отримувала студентка СПТ Степанида Левадна, котра 23.12.1929 р. звернулася до дирекції із наступною заявою: «прохаю правління технікуму дати мені допомогу, бо без допомоги я не можу продовжувати навчатися. Батько мій робітник, одержує 55 карб., на яку утримує свою сім'ю. Сім'я складається із трьох чоловік і мені допомагати не може» [24, арк. 2]. В іншій заяві, від 7.03.1930 р. С. Левадна писала: «Прохаю правління технікуму зняти з мене кошти, які потрібно платити за право навчання тому, що я не маю змоги виплатити. Батько мій робітник одержує 55 крб. На його утриманні крім мене 3 душі сім'ї і платити за право навчання я не в змозі, а стипендії я одержую всього 7–50» [24, арк. 6].

За постановою ЦВК і РНК СРСР від 16.09.1930 р. середній розмір стипендії для вишів встановлювався в розмірі 65 крб. на місяць і нею забезпечувалося до 70 % студентів. При цьому розмір стипендії залежав від курсу навчання, його розташування в одному з п'яти тарифних поясів заробітної плати і трьох розрядів, в які зараховували студентів залежно від їх виробничого стажу і сімейного

стану. Із 01.12.1932 р., відповідно до постанови ЦВК СРСР від 7.07.1932 р., запроваджувалися диференційовані стипендії, при нарахуванні яких бралася до уваги успішність студентів. Розряди і пояси тарифної заробітної плати, диференціацію розміру стипендії за типами вишів ліквідували. Стипендію не виплачували студентам, які мали незадовільні оцінки [3, с. 332, 333]. Зростання стипендії майже не вплинуло на покращення життя студентів, оскільки зростала вартість найнеобхідніших речей і продуктів, які дуже часто були в дефіциті. Студент 3-го курсу соціально-економічного відділу СІСВ Іван Сидоренко звернувся до дирекції інституту із проханням «дати мені матеріальну допомогу на взуття. Я зараз знаходжусь в дуже тяжких умовах і не впроможу сам придбати. Раніш ж з закінченням педпрактики я не міг придбати тому, що витратив всі зароблені гроші на своє лікування...» [11, арк. 43] Студенти, котрі отримували таку допомогу, повинні були після закінчення навчання або залишення вишу погасити стипендіальну заборгованість.

Звернімо увагу, що студенти ніколи не отримували стипендії в повному обсязі, оскільки студентів змушували підписуватися на добровільно-примусові державні позики. Студенти і викладачі СІСВ зібрали 5 тис. крб. і передплатили третю позику індустріалізації. Крім того, колектив навчального закладу на 14550 крб. передплатив позику «П'ятирічка за чотири роки» [2, с. 34]. Зі студентських стипендій вираховували частину коштів за пропущені заняття і спізнення. Положення студентства різко погіршилося у зв'язку із голодом, різко збільшилася кількість виключених за пропуски занять. Студентів масово залучали до участі в політичних і громадських кампаніях. В СІСВ в літню сесію 1932/33 н. р., котра розпочалася 20 червня, студенти були мобілізовані на прополювальні роботи. 8 липня сесію поновили, але того ж дня молодь знову мобілізували. У зв'язку з цим сесія так і не відбулася, а студентів перевели на наступний курс на підставі поточної успішності. З цієї ж причини не було проведено захисту дипломних робіт [3, с. 261]. За аналогічною причиною на сесію не змогла з'явитися частина студентів-заочників, зокрема Є. О. Москаленко, котра працювала вчителем молодших класів і осінню 1933 р. була прикріплена партійними органами до збирання врожаю [25, арк. 2, 2 зв.]. В першій половині 1930-х велика кількість студентів була

виключена за куркульське походження, а ті із них, хто виявляв антирадянські настрої, зазнали переслідувань і репресій [10].

Поступово матеріально-побутове становище студентів покращувалося. В 1936/37 навчальному році стипендія для студентів 1-го курсу була встановлена в розмірі 81 крб., без врахування хлібних надлишків, для 2-го курсу звичайна стипендія в розмірі 91 крб., підвищена – 101 крб., для 3-го курсу – 101 і 110 крб., для 4-го – 110 і 130 крб. відповідно [14, арк. 157] Постановою РНК СРСР від 11.11.1937 р. «Про підвищення стипендії студентам вузів» стипендії знову були підвищені [6, с. 714]. В 1937/38, 1938/39 і 1939/40 навчальних роках студенти 1-го курсу отримували стипендію в розмірі 130 крб., 2-го курсу – 150 крб., 3-го і 4-го – 175 і 200 крб. [15, арк. 39–48 зв.] Стипендія першокурсника виявилася вищою, ніж мінімальний розмір оплати праці на виробництві, а стипендія студента випускного курсу наближалася до зарплати робітника середньої кваліфікації (в 1936 р. середня зарплатня по СРСР становила 206 крб., а в 1938 р. – 290 крб.) Для порівняння можна привести зарплатні робітників інституту в 1936 р.: секретар учбової частини – 129 крб., друкарки – 92 крб., головний бухгалтер – 325 крб., бухгалтер розрахункового відділу – 180 крб., помічник бухгалтера – 125 крб., завгосп – 140 крб. [14, арк. 12], завідуючий гуртожитками – 180 крб., прибиральниця – 61 крб. [13, арк. 117].

Студентам залишали стипендію в разі академічної відпустки. Так, студентці 3-го курсу природничого факультету Я. П. Морозенко наказом від 30.10.1936 р. у зв'язку із хворобою був наданий «річний відпуск до І/Х-1937 року із залишенням стипендії, згідно закону про непрацездатність студента» [14, арк. 126]. Такого роду матеріальна допомога була досить важливою, оскільки в ті роки була вища захворюваність студентів і довготривалі відпустки були не рідкістю. Фіксувалися випадки смерті студентів. Так, студент 1-го курсу природничого факультету Михайло Чухай помер 8.04.1936 р. помер від туберкульозу легенів [13, арк. 180]. Студентці 1-го курсу гр. «А» фізико-математичного факультету М. В. Яровій була надана відпустка по причині вагітності, згідно лікарської довідки, із залишенням стипендії, згідно існуючого законодавства [14, арк. 183].

Дирекція інституту могла знизити стипендію за порушення трудової дисципліни. Так, в листопаді 1935 р. студентці 4-го курсу фізико-математичного факультету О. Яцині була знижена стипендія на 10 крб. за невиконання наказу директора «на обов'язкове зняття верхнього одягу в кімнаті інституту» [9, с. 114]. Директори навчальних закладів мали право знизити на 50 % стипендію студентам, які погіршили свою роботу і позбавляти стипендії тих, хто працює незадовільно, але ні в якому разі не через матеріальну забезпеченість (відповідно до закону від 11.11.1937 р.). У СДПІ студентам знижали стипендію на 50 % за наявність академічної заборгованості [15, арк. 5, 6, 6 зв.], а у випадку студента В.М. Кобця за «злісне невиконання завдань з мови та обдурювання лектора» [15, арк. 16]. Студентці 1-го курсу природничого факультету А. Гарбер стипендія була зменшена на 50 % за прогули (4 години) та «брутальне порушення постанови ЦК і Раднаркому про дисципліну в ВИШІ», яке виявлялося в тому, що вона ігнорувала старосту групи, яка боролася за піднесення трудової дисципліни – категорично відмовилася робити щеплення, а на неодноразовий виклик до декану відповіла «у мене немає часу ходити на різні виклики декана» [15, арк. 106 зв.].

Студентам також виділялися різноманітні премії. Так, студенту природничого факультету В. Краснокутському в лютому 1939 р. була виділена премія в розмірі 50 крб. за перемогу в міських стрілецьких змаганнях [15, арк. 98]; в грудні 1939 р. студент 1-го курсу історичного факультету С.П. Ракітенський був премійований в розмірі 200 крб. як автор найкращого твору в конкурсі, присвяченому 60-річчю вождя народів Й. В. Сталіну, ще троє студентів були премійовані в розмірі по 100 крб. кожному [16, арк. 140] Постановою від 20.12.1939 р. було виділено 4150 стипендій імені Й. В. Сталіна. В СДПІ така стипендія була призначена із 1.01.1940 р. найкращим студентам інституту Л.М. Копиловій (1-й курс фізико-математичного факультету), С. О. Локаю (2-й курс історичного факультету), Ф. М. Желеховській (3-й курс природничого факультету) [18, арк. 59]. Для отримання додаткового заробітку студенти влаштовувалися працювати при інституті. Так, студент історичного факультету Є.М. Жук перебував із вересня 1939 р. по вересень 1940 р. на тимчасовій посаді лаборанта історичного кабінету з

оплатою 225 крб. на місяць [16, арк. 52; 17, арк. 94]. Пізніше на посаді лаборанта кафедри історії перебував студент Г.С. Самокиш і був звільнений із неї лише липні 1941 р. у зв'язку із мобілізацією до РСЧА [20, арк. 41].

Положення студентів різко погіршилося після того, як постановою від 26.10.1940 р. була встановлена плата за навчання для старших класів школи (8, 9, 10) (200 карб. на рік в школах Москви, Ленінграду і столичних міст союзних республік, 150 карб. – для всіх інших) і для вищих навчальних закладів (для центральних міст – по 400 карб. на рік, для всіх інших – 300 крб.), починаючи із 1.09.1940 р. Сучасні сталіністи намагаються виправдати введення платної освіти тим, що вона була порівняно невисокою і приблизно відповідала зарплаті робітників. В 1940 р. середня зарплата робочих по країні складала 339 крб. на місяць. В СДПІ студенти повинні були платити 75 крб. за півроку (така сума вказується в квитанціях про сплату навчання в особових справах студентів). На перший погляд ця сума дійсно здається невеликою, однак архівні дані свідчать про те, що для багатьох студентів ця сума виявилася непосильною і вони були виключені з інституту. Наказом від 31.11.1940 р. зі складу інституту були відраховані через несплату грошей за навчання студенти-заочники (5 курсів): фізико-математичний факультет – 316 чол. (в т. ч. 137 із 1-го курсу), природничий факультет – 199 чол., історичний факультет – 90 чол. (у т.ч. 78 із 1-го курсу) [9, с. 115].

За постановою від 26.10.1940 р. було устано-влено, що із 1 листопада 1940 року стипендії призначаються лише тим студентам і учням в технікумах, які виявляють відмінні успіхи. У 1939/40 навчальному році у всьому інституті «найкращі показники по успішності дала група «В» історичного факультету 2-й курс: при 100% успішності; 76,9 відмінно і добре». На історичному факультеті було 38 відмінників (найбільше по факультетам) і 62 ударники [17, арк. 49]. Наказом від 30.10.1940 р. стипендія була призначена по історичному факультету: 1-й курс – лише 2 студентам із 68, 2-й курс – 11 студентам із 104, 3-й курс – 14 із 57 (або 25%). При цьому стипендіати теж повинні були вносити плату за навчання. Із 2-го курсу історичного факультету лише двоє студентів-стипендіатів було звільнено від плати за навчання як «найбільш нужденні», на 3-му курсі – троє [18, арк. 214, 215].

Після зимової сесії історичний факультет продовжував залишатися лідером по успішності навчання. Найкращою групою інституту була визнана груп «С» 2-го курсу історичного факультету, котра мала 98,5% загальної успішності при 77,3% добрих і відмінних оцінках [19, арк. 61]. Після зимової сесії по історичному факультету на стипендію були заховані: 1-й курс – 2 колишнім стипендіатам і ще 4 студентам, котрі підвищили свою академічну успішність (мають не менше 2/3 відмінних оцінок); 2-й курс – 9 колишніх стипендіатів і 19 студентів, котрі підвищили академічну успішність; 3-й курс – стипендія була захована 11 студентам (із них 10 – колишні стипендіати). При цьому студент 3-го курсу, колишній стипендіат М.А. Нагорний, котрий був звільнений від плати за навчання в першому півріччі 1940/41 навчального року, після зимової сесії був зобов'язаний внести плату за навчання [19, арк. 33, 34, 35]. Після весняної екзаменаційної сесії із 1.07.1941 р. стипендія по історичному факультету була захована: 1-й курс – 11 студентів, 2-й курс – 13 студентів, по 3-му курсу – 12 студентів [20, арк. 7]. Щоправда, в грудні 1940 р. право на безкоштовну освіту отримали вихованці дитбудинку, а також діти інвалідів та пенсіонерів, якщо пенсія була єдиним джерелом їх існування. Студенти, котрі знаходилися на утриманні батька або матері-пенсіонера і подали про це довідки із відділу соцзабезпечення, були також звільнені від плати за навчання. Однак таких було небагато. Так, по історичному факультету СДПІ впродовж грудня-лютого 1940/41 навчального року за неповними даними від плати за навчання було звільнено: 1-й курс – двоє студентів, 2-й курс – п'ять студентів, 3-й курс, 3-й курс – двоє студентів [18, арк. 286; 19, арк. 18, 36, 37, 38, 41, 42].

У зв'язку із введенням платного навчання багато студентів перейшли на заочний відділ. Ось кілька прикладів: по історичному факультету Костянтин Пачора («так як матеріальне становище не дозволяє бути студентом стаціонарного відділу» [26, арк. 1]), Єфим Жук (просив перевести його «на заочний відділ і рекомендувати на роботу в Сумській області» [23, арк. 8]), Іван Атасов (виключений за несплату грошей за навчання, 18.08.1941 р. просив дирекцію СДПІ поновити його в 1941/1942 навчальному році у правах студента-заочника [22, арк. 6]), студенти природ-

ничого факультету Петро Калініченко («прошу перевести мене на заочний відділ, бо я не маю можливості вчитися без стипендії» [21, арк. 14]) і Федір Назаренко («у зв'язку з тим, що я не маю змоги закінчити IV курс, прохаю Вас перевести мене на педагогічну роботу в Буковині з переводом на заочний відділ для закінчення педагогічної освіти» [33, арк. 6]) тощо. Станом на 20.09.1940 р. на 3-му курсі історичного факультету стаціонарного відділу в групі «А» було 28 чол., у групі «В» 29 чол., тоді як в наказі від 5.11.1940 р. в групі «А» було вже 25 чол. і в групі «В» 19 чол. [18, арк. 123–132, 234–237].

Перехід на заочний відділ або виключення із інституту за несплату коштів за навчання були не єдиними причинами відсіву студентів. Велика кількість студентів була призвана в ряди РСЧА. При цьому спочатку переважна кількість студентів-призовників виключалася із інститутів. Лише 25.10.1940 р., згідно розпорядження наркома освіти УРСР, всі директори педінститутів УРСР повинні були надавати студентам-заочникам, призваним до лав РСЧА, на час їх служби відпустку по інституту, а плата за навчання за час відпустки не стягувалася. Після закінчення служби в РСЧА студент-заочник мав право відновити навчання в інституті на тому ж курсі, на якому він був до призову в армію [27, арк. 7].

Значна частина студентів виключалася також за прогули. 12.12.1940 р. директор СДПІ Д. Нукалов видав наказ по інституту, в якому вимагав посилити боротьбу із прогулами: «незважаючи на неодноразові попередження деканів факультетів про потребу своєчасно доводити до мого відому про випадки порушення навчальної дисципліни з боку студентів Інституту, декани продовжують з запізненням надавати мені такі рапорти, наприклад: декан історичного факультету т. І. І. Козирев 29/XI-40 року подав рапорт про невідвідування лекцій від 18/XI-40 року студента І-го курсу. Таке становище неприпустимо, бо є перешкодою для своєчасного реагування на такі ненормальні явища, як пропуски і перешкодою для ведення точного обліку по руху контингенту студентів, а тому, пропоную деканам більш уважно слідкувати за відвідуванням студентами занять і про випадки порушення студентами дисципліни негайно доповісти мені. Цей наказ оголосити всім деканам факультету під розписку» [18, арк. 269]. Виходячи з того, що контингент

студентів зменшився і відповідно до цього зменшився і обсяг академічної роботи окремих кафедр, наказом директора були внесені зміни до посадових окладів ряду викладачів із 1.12.1940 р. і зменшене їх річне навантаження [18, арк. 278].

Варто зазначити, що навіть після переведення на заочне навчання і влаштування на роботу студенти далеко не завжди могли своєчасно заплатити за навчання. Так, після зимової сесії студентка 3-го курсу історичного факультету Г.І.Ігнатенко перевелася для продовження навчання на заочний факультет, однак 9.05.1941 р. була виключена із СДПІ, оскільки не змогла заплатити за навчання за друге півріччя навчального року [19, арк. 46, 141]. Зазначимо, що студенти-заочники працювали в школі і мали солідну зарплату для того часу, але також часто не могли сплатити за навчання. Студент фізико-математичного факультету Андрій Ямпольський, котрий працював у школі викладачем математики, пояснював причину несплати грошей за навчання наступними причинами: «неотримання повідомлення і важке матеріальне становище - один син вчитися в інституті, а другий в десятирічці і несвоєчасне отримання зарплати за листопаді місяці» [32, арк. 3]. Нагадуємо, що плата за навчання вносилися і за навчання в старших класах школи, що було дуже проблематично для багатодітних сімей. Після внесення плати за навчання частина студентів була поновлена в СДПІ. Так, наказом від 6.01.1941 р. було відновлено 21 студента-заочника із фізико-математичного, 11 із природничого і 4 із історичного факультетів, які внесли плату за навчання [19, арк. 7, 7 зв., арк. 8, 8 зв.].

Плата за навчання була відмінена лише 10.05.1956 р., тому значна частина студентів в перші повоєнні роки була неспроможною сплатити за навчання. В наказі Заступника міністра освіти УРСР О.М. Русько від 2.12.1946 р. констатовалося, що в цілому по УРСР «не зважаючи на те, що за чинним законом студенти повинні вносити платню за навчання на початку семестру, заборгованість по платні за навчання на 1-VII-1946 року складала 861,2 тис. крб., а на 1-X-1946 р. 999,4 тис. крб.» [30, арк. 2]. Ряд вишів мали велику і все зростаючу дебіторську заборгованість (у СДПІ станом 1.11.1946 р. вона становила 52,2 тис. крб. [30, арк. 59]), у зв'язку із чим відбувалися масові затримки у виплаті

зарплати викладачам і стипендії студентам. Випадки несплати за навчання фіксувалися впродовж всього повоєнного десятиліття. Так, в лютому 1950 р. 72 студенти, котрі своєчасно не оформили документи на звільнення від плати за навчання і не сплатити кошти були не допущені до навчання [31, арк. 45 зв.].

Гострою проблемою було проживання студентів у гуртожитках. За постановою ВУЦВК від 15.01.1931 р. гуртожитки повинні були створюватися при окремих вишах і знаходитися в їхньому безпосередньому віданні. При поселенні в гуртожиток перевагу надавали тим, хто отримував стипендію, а це переважно робітники і селяни, які мали виробничий стаж і відповідно перебували на державному забезпеченні, а також відряджені на навчання. Всі інші студенти залишалися і без стипендії, і фактично без державного житла. У СІСВ, наприклад, осінній та весняний набори 1931 р. (всього 340 студентів) в більшості залишилися без гуртожитку [8, с. 138]. Вартість проживання в приватних квартирах була дуже високою і тому студенти за будь-яку ціну прагнули поселитися в гуртожитку. Нерідко траплялися випадки самозахоплення кімнат, особливо в нових гуртожитках. Так, в грудні 1932 р. студент 1-го курсу соціально-економічного відділу осіннього прийому СІСВ І.В. Діденко самовільно зайняв кімнату в гуртожитку без дозволу коменданта та на вимогу останнього відмовився покидати її [12, арк. 10]. В 1935 р. в гуртожитках СДПІ проживало менше 60% студентів, які того потребували [3, с. 314]. В червні 1936 р. студент 3-го курсу фізико-математичного факультету Ольховик разом із сім'єю самовільно зайняв кімнату в гуртожитку, за що йому була винесена сувора догана із попередженням «але враховуючи те, що у тов. Ольховика 2-х місячна дитина та ніде зовсім жити з сім'єю – надати йому право до кінця навчального року жити із сім'єю в гуртожитках інституту» [13, арк. 264]. Цей факт досить показовий, оскільки в той час адміністрації далеко не всіх вишів йшли назустріч студентам. Напередодні війни для СДПІ були задіяні вже п'ять студентських гуртожитків, розрахованих на 700 чол. [4, с. 44]

Впродовж 1930-х рр. студенти платили за користування гуртожитками від розмірі від 5 до 10 % місячної стипендії [8, с. 139]. Постановами РНК СРСР «Про встановлення єдиного розміру оплати студентами за користування

гуртожитками» (22.08.1938 р.) і «Про встановлення єдиного розміру плати учням технікумів і робфаків» (10.05.1939 р.) була встановлена єдина вартість плати по всьому СРСР. А постановою РНК СРСР «Про розмір плати учням середніх спеціальних навчальних закладів, студентам і аспірантам вищих навчальних закладів і науково-дослідницьких інститутів за користування гуртожитками» (18.02.1941 р.) передбачалося встановити плату «для студентів ВНЗ за користування гуртожитками 1 крб. в місяць і за користування постільними при належностями 50 коп. в місяць» [34, с. 288]. Зниження плати за гуртожиток стало деяким полегшенням для студентів у зв'язку із платним навчанням. В ряді випадків виділялося додаткове асигнування мешканцям кімнат. Так, зокрема, мешканцям ряду кімнат в гуртожитках СДПІ «за сумління виконання правил внутрішнього розпорядку гуртожитку та за зразкове систематичне додержання санітарно-гігієнічних умов в кімнатах» було виділено «на додаткове господарське і культурне обладнання цих кімнат 3000 крб.» [15, арк. 36, 36 зв.].

В роки радянсько-німецької війни СДПІ не працював. Після відновлення роботи інституту проблема проживання знову загострилася. Впродовж 1944 р. СДПІ не мав в експлуатації гуртожитків. Основна частина студентів проживала в квартирах по найму за рахунок бюджету (станом на 1.01.1944 р. в таких квартирах проживало 176 студентів [29, арк. 10 зв.]). Лише в 1947 р. вдалося забезпечити проживання всіх студентів, котрі потребували житла. Станом на 1.01.1947 р. гуртожитками були забезпечені 288 студентів із 290, передбачених планом. Ще 97 студентів проживали на приватних квартирах (проти 130 за планом) [30, арк. 53, 53 зв.].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Egorov, A., & Bogoljubov, K. (Ed.). (1984). *Kommunisticheskaja partija Sovetskogo Sojuza v rezoljucijah i reshenijah s#ezdov, konferencij i plenumov CK* [Communist Party of the Soviet Union in resolutions and decisions of the congresses, conferences and plenums of the Central Committee] (Т. 5). Moscow: Politizdat (in Russian)
[Егоров, А., & Боголюбов, К. (Ред.). (1984). *Коммунистическая партия Советского Союза в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК* (Т. 5). Москва: Политиздат].
2. Komarnitskyi, O. (2011). Zhurnal «Student revoliutsii» pro navchalnu ta hromadsku diialnist studentstva vyshchychk pedahohichnykh navchalnykh zakladiv Ukrainy (1930-1933 pp.) [Magazine "Student of the Revolution" about educational and public activity of students of higher educational institutions of Ukraine (1930-1933 pp.)]. *Kraieznavstvo*, 4, 32–37 (in Ukrainian)

ВИСНОВКИ

Проблема матеріального становища студентів Сумського Державного педагогічного інституту у 30-40 рр. ХХ ст. є недостатньо розкритою і мало дослідженою. Матеріальне становище студентів, як показує аналіз архівних документів, напряду залежало від стипендії яку вони отримували. Стипендії державні у 30-х рр. більш-менш задовольняли елементарні потреби молодих людей, в той час як стипендії із інших джерел фінансування, наприклад профспілок, були мізерні, що унеможливило для деяких студентів продовжувати навчання. Вивчення архівних документів дає можливість стверджувати, що стипендіальне забезпечення напряду залежало від успішності навчання і відсутності академічної заборгованості. Наприкінці 30-х рр. розмір стипендії зрівнювався із розміром заробітної плати окремих категорій робітників. Більш-менш задовільне матеріальне становище мали ті студенти, які успішно навчалися, отримували стипендію і при цьому були працевлаштовані. На матеріальному становищі студентів і на самій можливості продовжувати навчання негативно позначилося введення плати на навчання у вишах. Це призвело до відрахування певної кількості молодих людей не за академічну заборгованість, а саме через неспроможність оплатити навчання. Окреме питання, яке потребує додаткового прискіпливого вивчення – це забезпечення студентів державним житлом на час навчання, тобто гуртожитками. Принагідно зауважимо, що матеріальна нестабільність ставала для частини студентства причиною відмовитися від навчання, обрати інший життєвий шлях, іншу професію.

- [Комарніцький, О. (2011). Журнал «Студент революції» про навчальну та громадську діяльність студентства вищих педагогічних навчальних закладів України (1930-1933 рр.). *Краєзнавство*, 4, 32–37].
3. Komarnitskyi, O. (2017). *Studentstvo pedahohichnykh navchalnykh zakladiv Radianskoi Ukrainy v umovakh formuvannia totalitarnoi systemy (20-30 XX st.)* [Students of pedagogical educational institutions of Soviet Ukraine in the conditions of formation of a totalitarian system (20-30th years of the twentieth century)] (Doctoral dissertation). Kamianets-Podilskyi: n. d. (in Ukrainian) [Комарніцький, О. (2017). *Студентство педагогічних навчальних закладів Радянської України в умовах формування тоталітарної системи (20-30-ті рр. XX ст.)* (Докторська дисертація). Кам'янець-Подільський: n. d.].
  4. Korzh, L. (1999). *Istoriia stanovlennia ta rozvytku Sumskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu im. A.S. Makarenka* [History of formation and development of the Sumy State Pedagogical University named after. AS Makarenko]. Sumy: Redaktsiino-vydavnychiy viddil SDPU (in Ukrainian) [Корж, Л. (1999). *Історія становлення та розвитку Сумського державного педагогічного університету ім. А.С. Макаренка*. Суми: Редакційно-видавничий відділ СДПУ].
  5. Kul'chickij, S. (Ed.). (1984). *Istoriia Ukrainkoj SSR v desjati tomah. Tom sed'moj. Ukrainskaja SSR v period stroitel'stva i ukreplenija socialisticheskogo obshhestva (1921-1941)* [The history of the Ukrainian SSR in ten volumes. Tom seventh. Ukrainian SSR during the construction and strengthening of socialist society (1921-1941)]. Kiev: Naukova dumka (in Russian) [Кульчицький, С. (Ред.). (1984). *Історія Української ССР в десяти томах. Том сьомий. Українська ССР в період строїтельства и укрепления социалистического общества (1921-1941)*. Київ: Наукова думка].
  6. Kulchytskyi, S. (Ed.). (2012). *Ukrainske radianske suspilstvo 30-kh rr. XX st.: narysy povsiakdennoho zhyttia* [The Ukrainian Soviet Society of the 1930: Essays on Everyday Life]. Kyiv: Instytut istorii Ukrainy NAN Ukrainy (in Ukrainian) [Кульчицький, С. (Ред.). (2012). *Українське радянське суспільство 30-х рр. XX ст.: нариси повсякденного життя*. Київ: Інститут історії України НАН України].
  7. Poljakov, Ju. (Ed.). (2007). *Vsesojuznaja perepis' naselenija 1937 goda: Obshhie itogi. Sbornik dokumentov i materialov* [All-Union census of 1937: General results. Collection of documents and materials]. Moscow: ROSSPEJeN (in Russian) [Поляков, Ю. (Ред.). (2007). *Всероссийная перепись населения 1937 года: Общие итоги. Сборник документов и материалов*. Москва: РОССПЕЭН].
  8. Riabchenko, O. (2013). *Zhytlovi umovy studentiv Radianskoi Ukrainy u 1920-1930 rr.* [Housing conditions of students of Soviet Ukraine in 1920-1930] *Naukovi pratsi istorychnoho fakultetu Zaporizkoho natsionalnoho universytetu*, 36, 134–140 (in Ukrainian) [Рябченко, О. (2013). *Житлові умови студентів Радянської України у 1920-1930 рр.* *Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету*, 36, 134–140].
  9. Semeshyn, E. (2018). *Materialne stanovyshche studentiv v druhii polovyni 30-kh - v pershii polovyni 40-kh (na prykladi Sumskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Instytutu)* [The financial situation of students in the second half of the 30's - in the first half of the 40's (on the example of the Sumy State Pedagogical Institute)]. *Naukovi poshuky*, 15, 112–117 (in Ukrainian) [Семешин, Е. (2018). *Матеріальне становище студентів в другій половині 30-х - в першій половині 40-х (на прикладі Сумського Державного Педагогічного Інституту)*. *Наукові пошуки*, 15, 112–117].
  10. Semeshyn, E. (2018). *Represii proty studentiv i vykladachiv Sumskoho Derzhavnoho Pedahohichnoho Instytutu v 1930-kh rr.* [Repressions against students and teachers of the Sumy State Pedagogical Institute in the 1930] *Naukovi zapysky suchasnykh vchenykh* (p. 20–25). Vinnytsia: n. d. (in Ukrainian) [Семешин, Е. (2018). *Репресії проти студентів і викладачів Сумського Державного*

Педагогічного Інституту в 1930-х рр. *Наукові записки сучасних вчених* (с. 20–25). Вінниця: n. d.].

11. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Копуу дипломов, заіавленія, анкеты у справку studentov s mesta zhytelstva* [Copies of diplomas, applications, forms and certificates of students from the place of residence] (Fond R-2817 Opys 1, Sprava 96). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Копіи дипломов, заявленія, анкеты и справки студентов с места жительства* (Фонд Р-2817 Опис 1, Справа 96). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
12. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 28 noiabria 1931 – 9 apreliia 1933 h.* [Book orders. November 28, 1931 - April 9, 1933] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 234). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 28 ноября 1931 – 9 апреля 1933 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 234). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
13. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 9 yanvaria 1936 – 3 avhusta 1936 h.* [Book orders. January 9, 1936 - August 3, 1936] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 239). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 9 января 1936 – 3 августа 1936 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 239). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
14. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 5 avhusta 1936 h. – 30 dekabria 1936 h.* [Book orders. August 5, 1936 - December 30, 1936] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 241). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 5 августа 1936 г. – 30 декабря 1936 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 241). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
15. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 1 oktiabria 1938 h. – 1 yiulia 1939 h.* [Book orders. October 1, 1938 - July 1, 1939] (Fond R-2817. Opys. 1, Sprava 248). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 1 октября 1938 г. – 1 июля 1939 г.* (Фонд Р-2817. Опис. 1, Справа 248). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
16. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 2 yiulia 1939 h. – 31 dekabria 1931 h.* [Book orders. July 2, 1939 - December 31, 1931] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 251). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 2 июля 1939 г. – 31 декабря 1931 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 251). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
17. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Кнуха прыказов. 1 yanvaria 1940 h. – 29 yiunia 1940 h.* [Book orders. January 1, 1940 - June 29, 1940] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 252). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми

- Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 1 января 1940 г. – 29 июня 1940 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 252). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
18. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Книга приказов. 1 yuliia 1940 h. – 31 dekabria 1940 h.* [Book orders. July 1, 1940 - December 31, 1940] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 253). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 1 юля 1940 г. – 31 декабрия 1940 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 253). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
19. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Книга приказов. 2 yanvaria 1941 h. – 30 yiunia 1941 h.* [Book orders. January 2, 1941 - June 30, 1941] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 254). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 2 января 1941 г. – 30 июня 1941 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 254). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
20. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Книга приказов. 1 yuliia 1941 h. – 19 avhusta 1941 h.* [Book orders. July 1, 1941 - August 19, 1941] (Fond R-2817. Opys 1, Sprava 255). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Книга приказов. 1 юля 1941 г. – 19 августа 1941 г.* (Фонд Р-2817. Опис 1, Справа 255). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
21. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Kalynychenko Petr Yvanovych* [Personal cases Kalinichenko Petr Ivanovich] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1048). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Калиниченко Петр Иванович* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1048). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
22. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Atasov Ivan Ylych* [Personal affairs Atasov Ivan Ilyich] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1425). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Атасов Иван Ильич* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1425). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
23. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Zhuk Efym Markovych* [Personal affairs. Beetle Efim Markovich] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1475). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Жук Ефим Маркович* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1475). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
24. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Levadnaia Stella Demydovna* [Personal affairs. Levada Stella Demidovna] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1505). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Левадная Стелла Демидовна* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1505). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].

25. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Moskalenko Evdokiya Aleksandrovna* [Personal affairs Moskalenko Evdokiya Aleksandrovna] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1524). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Москаленко Евдокия Александровна* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1524). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
26. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Pachoma Kostiantyn Davydovych* [Personal affairs Pachoma Konstantin Davidovich] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1549). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Пачома Костянтин Давидович* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1549). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
27. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Postoev Vyktor Yvanovych* [Personal affairs. Postoev Victor Ivanovich] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1561). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Постоев Виктор Иванович* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1561). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
28. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Antoshko Elena Pavlovna* [Personal affairs Antoshko Elena Pavlovna] (Fond R-2817. Opys 2, Sprava 1603). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Антошко Елена Павловна* (Фонд Р-2817. Опис 2, Справа 1603). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
29. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Uchebnye plany estestvennogo, fiziko-matematicheskogo, istoricheskogo fakul'tetov za 1946-1947 uch. goda* [Educational plans of the natural, physical-mathematical, historical faculties for 1946-1947 academic year] (Fond R-2817. Opys 3, Sprava 15). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Учебные планы естественного, физико-математического, исторического факультетов за 1946-1947 уч. года* (Фонд Р-2817. Опис 3, Справа 15). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
30. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Godovoj finansovij otchet za 1946 g.* [Annual financial report for 1946] (Fond R-2817. Opys 3, Sprava 22). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Годовой финансовый отчет за 1946 г.* (Фонд Р-2817. Опис 3, Справа 22). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
31. Sumskyi instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Protokoly uchenogo soveta pedagogicheskogo instituta za 1949-1950 uchebnyj god* [Protocols of the Academic Council of the Pedagogical Institute for the 1949-1950 academic year] (Fond R-2817. Opys 3, Sprava 51). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Russian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Протоколы ученого совета педагогического*

института за 1949-1950 учебный год (Фонд Р-2817. Опис 3, Справа 51). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].

32. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Yampolskyi Andrei Tatovych* [Personal affairs Yampolsky Andrei Tativich] (Fond R-2817. Opys 4, Sprava 102). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Ямпольський Андрей Татович* (Фонд Р-2817. Опис 4, Справа 102). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
33. Sumskiy instytut sotsialnoho vykhovannia Narodnoho Komisariatu osvity USRR m. Sumy Sumskoho raionu USRR. (1930–1932). *Osobovi spravy. Nazarenko Fedor Stepanovych* [Personal affairs Nazarenko Fyodor Stepanovich] (Fond R-2817. Opys 4, Sprava 243). Derzhavnyi arkhiv Sumskoi oblasti, Sumy, Ukraina (in Ukrainian)
[Сумський інститут соціального виховання Народного Комісаріату освіти УСРР м. Суми Сумського району УСРР. (1930–1932). *Особові справи. Назаренко Федор Степанович* (Фонд Р-2817. Опис 4, Справа 243). Державний архів Сумської області, Суми, Україна].
34. Vojlenko, V. (Ed.). (1978). *Vysshaja shkola. Sbornik osnovnyh postanovlenij, prikazov i instrukcij* [High school. Collection of basic decrees, orders and instructions] (Vol. 2). Moscow: Vysshaja shkola (in Russian)
[Войленко, В. (Ред.). (1978). *Высшая школа. Сборник основных постановлений, приказов и инструкций* (Ч. 2). Москва: Высшая школа].
35. Vykonavchyi komitet Romenskoï miskoi rady. (2008). *Holodna pravda ustamy ochevydtsiv. Z istorii holodomoru 1932-1933 rokiv u misti Romny i Romenskomu raioni* [The hunger is true in the eyes of eyewitnesses. From the history of the Holodomor of 1932-1933 in the city of Romny and Romny district]. Sumy: Ellada-S (in Ukrainian)
[Виконавчий комітет Роменської міської ради. (2008). *Голодна правда устами очевидців. З історії голодомору 1932-1933 років у місті Ромни і Роменському районі*. Суми: Еллада-S].

Особенности использования аудиовизуального метода в процессе совершенствования иноязычных профессионально-речевых навыков студентов

Features of Using the Audiovisual Method in the Process of Improvement of Foreign Language Professional Skills of Students

Ирина Соина¹, Нина Петрусенко¹
Irina Soina, Nina Petrusenko

¹ Kharkiv State Academy of Physical Culture
99 Klochkivska Street, Kharkiv, 61058, Ukraine

DOI: [10.22178/pos.43-2](https://doi.org/10.22178/pos.43-2)

LCC Subject Category:
[PG3801-3987](#)

Received 15.01.2019
Accepted 20.02.2019
Published online 28.02.2019

Corresponding Author:
Irina Soina
soinairina2003@gmail.com

Аннотация. В статье анализируются особенности использования аудиовизуального метода при обучении студентов иностранному языку, рассматриваются лингвистические и психологические предпосылки создания аудиовизуального метода, приводится описание внедрения в практику преподавания иностранных языков инновационных технологий, показывается специфика использования аудиовизуального метода на занятиях в процессе обучения.

Цель работы состоит в выявлении оптимальных условий обучения студентов специальной, профессионально-ориентированной лексики, а также демонстрации способов наиболее полного раскрытия поисково-творческих способностей студентов на базе аудиовизуального метода.

В статье решены задачи поиска 1) путей имплементации занятия по иностранному языку профессионально-ориентированной лексикой, 2) оптимальных направлений активизации творческой деятельности студентов при использовании аудиовизуального метода.

Научно-практическая значимость статьи заключается в развитии и внедрении в педагогическую практику инновационных технологий обучения иностранному языку.

В работе представлены апробированные дидактические материалы по использованию аудиовизуального метода при преподавании иностранного языка, а также приведен пример системы упражнений с использованием аудиовизуального метода на основе игрового фильма. В статье акцентируется внимание на эффективности аудиовизуального метода как средства совершенствования языковых навыков и умений.

Результаты проведенного исследования доказывают, что использование аудиовизуальных материалов совместно с аудиотекстами способствуют процессу более глубокого усвоения живой речи при изучении иностранного языка.

Ключевые слова: аудиовизуальный метод; инновационные технологии; учебный проект; языковые навыки и умения.

Abstract. The article analyzes the peculiarities of using the audiovisual method in teaching students a foreign language, examines the linguistic and psychological prerequisites for the creation of the audiovisual method, describes the introduction of innovative technologies in teaching foreign languages into practice, shows the specifics of the use of the audiovisual method in the classroom during the training process.

© 2019 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

The purpose of the work is to identify the optimal conditions for teaching students special, professionally-oriented vocabulary, as well as to demonstrate the ways of the full disclosure of the students' research and creative abilities on the basis of the audiovisual method.

The article solves the problems of searching 1) the ways of implementing a foreign language lesson by professionally-oriented vocabulary, 2) optimal directions of activating students' creative activity when using the audiovisual method. The scientific and practical significance of the article is due to the development and introduction of innovative technology of teaching a foreign language in the pedagogical practice.

The paper presents tried-and-tested teaching materials on the use of the audiovisual method in teaching foreign languages, as well as an example of the system of exercises, based on a feature film with the use of the audiovisual method. The article focuses on the effectiveness of the audiovisual method as a means of improving language skills and abilities.

The results of this study prove that the use of audiovisual materials in combination with audio texts contributes to the process of deeper learning live speech when studying a foreign language.

Keywords: audio-visual method; innovative technologies; educational project; language skills and abilities.

ВВЕДЕНИЕ

Ориентация на профессию в преподавании иностранных языков способствует установлению взаимосвязей курса иностранного языка и профессионально-направленного обучения. По мере развития общественной жизни государство обращается к заведениям высшего образования с социальным заказом на такого специалиста, который не только владеет говорением, чтением, письмом и аудированием, но и способен свободно выражать свои мысли на иностранном языке. На данный момент в обществе есть потребность в профессионалах, умеющих приспособиться в меняющемся мире, специалистах, которые могут перестроить себя в зависимости от окружающих их изменений, мастерах, совершенствующихся в самообразовании и способных гибко вносить поправки в свои профессиональные навыки в зависимости от условий реальной жизни. Все эти требования к подготовке специалиста стали условием поиска наиболее рациональных, продуктивных методов и подходов в обучении иностранному языку.

Основной задачей обучения иностранному языку в вузах становится выработка условий, стимулирующих поисковую и творческую работу студентов, и это требует применения новейших методов и способов преподавания иностранных языков.

Целью работы является выявление наилучшего условия обучения студентов профессиональной лексике, раскрытие их творческих способностей на основе аудиовизуального метода.

В соответствии с поставленной целью мы решаем задачу наполнения занятия по иностранному языку профессиональными знаниями, в частности, туристического менеджмента, а также ищем пути активизации поисковой работы студентов при применении эффективного метода обучения.

В своей работе использованы метод лингвистического наблюдения и описания.

Проблема поиска инновационных методов обучения не нова. Она попадала в поле зрения исследователей и получила освещение в их трудах. Так, А. А. Леонтьев [3] подчеркивает, какое огромное значение имеют речевые процессы и как они взаимосвязаны с психолингвистическими механизмами, каким образом порождаются высказывания, как организуется речевая деятельность. Проблема представляется важной, т.к. восприятие информации, проблема мотивации высказывания, исследования психолингвистического анализа процесса овладения языком помогают осознанию, изучению и вычленению психологической сущности лингвистических процессов усвоения языка.

Ученый А. Лурье [4] в статье «О комплексном использовании технических средств при обучении иностранным языкам в языковых вузах» исследует проблему использования и применения аудио и видео средств с целью интенсификации учебного процесса. Аудиовизуальный метод позволяет не только усвоить речевые единицы, повысить произносительные и интонационные навыки и умения, но и сформировать и развивать когнитивные способности студентов, развивать широту мышления, поскольку в процессе использования данного метода студенты занимаются поисково-творческой деятельностью, что способствует развитию их интеллекта.

На современном этапе развития методики многими исследователями показаны преимущества аудиовизуального метода в достижении высокого уровня обучения студентов. Заслуживают внимания работы Е. С. Полат и М. Ю. Бухаркиной [6], где данный метод исследуется как инновационный при обучении иностранным языкам, а также изучаются его возможности для применения на новых курсах.

Анализу аудиовизуального метода как современной интенсивной технологии обучения иностранным языкам посвящено исследование А. Н. Щукина [7].

Несмотря на большое количество работ по использованию аудио и видео материалов, остается малоисследованной проблема применения аудиовизуального метода на разных ступенях и этапах обучения. Введение в фокус нашей работы вопроса использования аудиовизуального метода для изучения профессиональной лексики студентами экономической специальности туристического менеджмента позволяет исправить эту ситуацию.

РЕЗУЛЬТАТЫ ИССЛЕДОВАНИЯ

Изучение иностранного языка предполагает использование инновационных технологий. Именно аудиовизуальный метод расширяет возможности усвоения иностранного языка [5].

Применение при закреплении языковых структур звуковоспроизводящих и звукозаписывающих технических средств, которые появились в середине прошлого века, приве-

ло к внедрению нового варианта прямого метода, который назвали аудиовизуальным методом обучения иностранным языкам. Аудиовизуальный метод – это метод обучения, который включает в себя многоразовое прослушивание и проговаривание языковых структур и речевых моделей, в процессе обучения это приводит к автоматизации полученных навыков [2].

Аудиовизуальный метод получил широкое распространение в странах Европы. Основателями этого метода являются П. Губерина и Р. Ренар [1]. Они считали, что основой и главным средством обучения должны быть озвученные диалоги в литературно-разговорном варианте. Стандартные структуры диалогических единств должны являться основой обучения устной речи. Тренировка таких структур должна происходить, учитывая реальные ситуации, которые создаются с помощью аудиовизуальной наглядности. Наглядное изображение способствует связи языковой формы с реальным содержанием, с ситуацией общения, пониманием языковых знаков и значительно облегчает запоминание языкового учебного материала.

Как отмечал А. С. Лурье [4], аудиовизуальный метод относится к числу методов обучения с яркой коммуникативной направленностью. По мнению А. Н. Щукина [7], он часто используется с целью наиболее быстрого вхождения студентов в сферу общения с носителями языка.

Все эти лингвистические и психологические предпосылки являются базой тех методических принципов, которые и определили содержание метода. Мы разделяем мнение Е.С. Полат и М. Ю. Бухаркиной [6] и считаем, что этими принципами являются опора на разговорную речь, принцип устной основы и устного опережения, принцип функциональности, ситуативности, беспереводности, а также зрительного и слухового синтеза.

Мы полностью согласны с мнением Е. С. Полат и М. Ю. Бухаркиной [6] и полагаем, что занятие с применением аудиовизуального метода включает 4 последовательных этапа: презентация, актуализация, закрепление и развитие.

Полагаем, что аудиовизуальный метод можно использовать при обучении иностранным языкам в двух направлениях [9].

Первое направление предполагает, что все обучение происходит в русле аудиовизуального метода. Обучающиеся погружаются в атмосферу изучения языка, где слушают и получают зрительные подкрепления. Для использования этого метода в таком случае создаются специальные учебные материалы. Обучаемые изучают иностранный язык, например, на спецкурсах, как при прямом методе.

Второе направление использования аудиовизуального метода предполагает употребление его как дополнительного на занятиях иностранного языка, поскольку данный метод обладает большим информационным ресурсом и позволяет моделировать ситуацию общения с применением профессиональной лексики и раскрытием поисково-творческой деятельности студентов [11].

Для примера использования аудиовизуального метода мы выбираем второе направление. С целью формирования профессионально-ориентированной коммуникативной иноязычной компетенции мы выбрали для эксперимента группу студентов экономической специальности туристического менеджмента. В качестве примера мы выбрали просмотр фильма *Titanic*. Для того, чтобы подготовить сознание обучаемых к восприятию фильма, преподавателю необходимо подготовить языковой материал и обратить внимание на фоновые знания [10]. Мы будем смотреть не весь фильм, а заранее подготовленные нами эпизоды, согласно изучаемым темам. Изучаемыми темами будут:

- путешествия;
- описание корабля, кают;
- описание команды корабля и персонала.

Фоновыми знаниями будут служить описания природных явлений или описание опасностей при путешествии на море.

Таким образом, для выполнения упражнений *previewing* записывается и отрабатывается лексика, относящаяся к этим темам [8]. Можно также добавить лексику этикета и повторить модальные глаголы, поскольку речь идёт о команде и персонале.

Студенты получили знания новой лексики, связанной с путешествием, например:

to be fond of travelling – любить путешествия
two-week trip – двухнедельная поездка
cruise – круиз

voyage – путешествие по морю
to go on cruise / voyage – отправиться в круиз / путешествие
destination – место назначения
single (return) ticket – билет в один конец (туда – обратно)
to book tickets – заказывать билеты
suitcase – чемодан
porter – носильщик
to see somebody off – провожать кого-либо
to wave somebody a kiss – послать воздушный поцелуй
to make a reservation – забронировать место
to miss a ship – опоздать на корабль
to have an accident – попасть в аварию

Затем студенты ознакомились с активной лексикой описания корабля и кают, например:

cabin – каюта
cabin number – номер каюты
deck – палуба
main deck – главная палуба
compartment – отсек
bottom – днище
stern – корма
hull – корпус
boiler room – котельная
hatch – люк
mast – мачта
gangway – мостки
engine room – машинное отделение
steering gear – рулевая машина
bow – нос судна
hold – трюм
anchor – якорь
life jacket – спасательный жилет
lifeboat – спасательная шлюпка
calm sea – штиль
rough sea – шторм
to embark – садиться на корабль.

Далее студенты получили знания новой лексики по описанию команды корабля и персонала, например:

ship's crew – команда корабля
crew members – члены команды
captain – капитан
first officer – первый офицер
able seaman – матрос
lookout – впередсмотрящий, сигнальщик
storekeeper – кладовщик
boatswain – боцман

lamp trimmer – электрик по освещению
mess swerard – уборщик комнат
window cleaner – мойщик стекол
quartermaster – квартирмейстер
assistant surgeon – помощник хирурга

Далее осуществляется просмотр эпизодов, которыми могут быть:

– эпизод посадки людей на корабль с показом полной картины корабля, просмотром палуб, машинного отделения и т.д.;

– эпизод показа кают 3 класса для простых людей и кают люкс, где ехали главные герои;

– эпизод показа корабля с пробойной, где судно видно в разрезе.

Обучаемые не просто смотрят эпизоды, а выполняют упражнения *while viewing*. Во время просмотра они заполняют пропуски в полуженном тексте, например:

Mr. Jack Dawson was ... of travelling. He ... two-week ... on ship "Titanic". He booked ... ticket and packed his ... . The ... helped him to board the ship. Mrs. Dawson saw that some people ... a ship and were upset. But they didn't know that such a big cruise ship would not get ... , because of cruel accident.

Также они выполняют упражнения *true/false*. Данные упражнения помогают определить, насколько обучаемые поняли материал, и как они его поняли, например:

1) <i>There were two decks on "Titanic".</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
2) <i>There were no life jackets on the ship at all.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
3) <i>There were no cabins in the hold.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
4) <i>It was rough sea.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
5) <i>There were too many people embarked the ship.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
6) <i>It was an explosion in the boiler-room or in the steering gear.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>
7) <i>It was not enough lifeboats on the ship.</i>	<i>true</i>
	<i>false</i>

Студенты отвечают на вопросы, пересказывают сюжет эпизодов, например:

1. *Was "Titanic" the biggest cruise ship of that time?*
2. *How many decks were there on the ship?*
3. *How many people embarked the ship?*
4. *Were the cabins of the main deck comfortable?*
5. *Did some passengers miss the ship?*
6. *Was the stern made of good materials?*
7. *Did "Titanic" have masts?*
8. *Was the restaurant fashionable?*
9. *Did "Titanic" sail and what was its port of destination?*
10. *Who embarked the hold?*
11. *Had these people any chance to survive?*
12. *What crew members did you see in the film?*

Затем предлагается обсуждение проблем. В этой части занятия преподаватель предлагает упражнения *after viewing*.

Для обсуждения проблем были предложены следующие упражнения:

– аудитория разделена на 2 команды: одна предпочитает путешествие морем, вторая предпочитает путешествие самолётом; обсуждается лексика темы путешествия, проговаривается лексика, связанная с природными явлениями, опасностью путешествия, что является фоновым знанием;

– студенты были поделены на пары, один путешествует в каюте 3 класса, другой в каюте люкс, они обсуждают устройство корабля, команду, персонал, проговаривается соответствующая лексика, используются модальные глаголы, этикетные фразы;

– предложено написать проект будущего путешествия, а потом была разыграна ситуация, когда один из студентов выиграл тур и пишет письмо другу о путешествии.

ВЫВОДЫ

Таким образом, просмотр фильма возбуждает интерес у студентов, и происходит процесс выработки навыка аудирования, к которому подключается выработка навыка говорения, а затем навыка письма.

В данном занятии реализовалась коммуникативная направленность обучения, темы и ситуации имели практический профессионально направленный характер. Коммуникативная направленность отразилась в после-

довательности обучения: слушание – говорение – чтение – письмо.

Учащиеся усваивают произношение и интонирование фраз путём имитации голоса героев фильма. Запоминание материала и его автоматизация происходит после многократного повторения, а выход в свободную речь – в результате разыгрывания диалогов и выполнения творческих упражнений.

Эксперимент показал, что эффективность обучения профессиональной лексике с использованием аудиовизуального метода зависит от подготовленности преподавателя, оснащённости аудитории и комплектования группы с примерно равным языковым опытом и способностями к изучению языка.

В результате исследования можно сказать, что аудиовизуальный метод является современным вариантом прямого метода обучения, когда преподаватель на занятии обращается к живой разговорной речи. Этот метод не является заменой аудированию. Он

позволяет изучить материал в соответствии с заранее составленным планом, а использование чтения и письма помогает закреплению новой профессиональной лексики.

В целом использование данного метода показало значительную степень разнообразия процесса обучения. Установлено, что использование аудиовизуального метода при изучении профессиональной лексики создало дополнительную мотивацию студентам к изучению иностранного языка, сформировало их поисково-творческую деятельность, способствовало развитию их интеллектуальных способностей, а также популяризовало иностранный язык среди студентов.

Результаты исследования имеют практическое применение: в силу своей проблематики и содержания они могут быть использованы в вузовских и школьных курсах «Иностранный язык», а также при написании методических разработок с использованием аудиовизуального метода обучения.

СПИСОК ИСПОЛЬЗОВАННЫХ ИСТОЧНИКОВ / REFERENCES

1. Hez, N. (2008). *Istoriya zarubezhnoj metodiki prepodavaniya inostrannyh yazykov* [The history of Foreign Method of Teaching Foreign Languages]. Moscow: Academy (in Russian)
[Гез, Н. (2008). *История зарубежной методики преподавания иностранных языков*. Москва: Академия].
2. Hryniuk, H., & Semenchuk, Yu. (2016). *Etapy formuvannia inshomovnoi kommunikativnoi kompetentsii u studentiv ekonomichnykh spetsialnostei* [Stages of Forming Foreign Communicative Competence in Students of Economic Specialities]. *Inozemni movy*, 2, 22–27 (in Ukrainian)
[Гринюк, Г., & Семенчук, Ю. (2006). *Етапи формування іншомовної комунікативної компетенції у студентів економічних спеціальностей*. *Іноземні мови*, 2, 22–27].
3. Leontiyev, A. (2013). *Slovo v rechevoy deyatelnosti* [Word in speech activity]. Moscow: Librokom (in Russian)
[Леонтьев, А. (2013). *Слово в речевой деятельности*. Москва: Либроком].
4. Lur'e, A. (1991). *O kompleksnom ispol'zovanii tehnikeskikh sredstv pri obuchenii inostrannym yazykam v yazykovykh vuzah* [On the integrated use of technical means in teaching foreign languages in language universities]. *Kompleksnoe primeneniye tehnikeskikh sredstv pri obuchenii inostrannym yazykam s cel'ju intensifikatsii uchebnogo processa v yazykovykh vuzah*, 385, 5–12 (in Russian)
[Лурье, А. (1991). *О комплексном использовании технических средств при обучении иностранным языкам в языковых вузах*. *Комплексное применение технических средств при обучении иностранным языкам с целью интенсификации учебного процесса в языковых вузах*, 385, 5–12].
5. Petrusenko, N., & Soina, I. (2015). *Principy organizatsii uchebnogo materiala v professional'noj napravlenosti obuchenija inostrannomu yazyku* [Principles of organization of educational material in the professional orientation of teaching a foreign language]. In *Linhvistychna pidhotovka studentiv nefilolohichnykh spetsialnostei vyshchyykh navchalnykh zakladiv u konteksti*

- Bolonskoho protsesu ta zahalnoievropeiskykh rekomendatsii z vyvchennia vykladannia ta otsiniuvannia mov* (p. 248–250). Odesa: ONAZ im. O. S. Popova (in Russian)
[Петрусенко, Н., & Соина, И. (2015). Принципы организации учебного материала в профессиональной направленности обучения иностранному языку. В *Лінгвістична підготовка студентів нефілологічних спеціальностей вищих навчальних закладів у контексті Болонського процесу та загальноєвропейських рекомендацій з вивчення викладання та оцінювання мов* (с. 248–250). Одеса: ОНАЗ ім. О. С. Попова].
6. Polat, E., & Buharina, M. (2000). *Novye pedagogicheskie i informacionnye tehnologii v sisteme obrazovaniya* [New Pedagogical and Information Technology in the Educational System]. Moscow: Academy (in Russian)
[Полат, Е., & Бухаркина, М. (2000). *Новые педагогические и информационные и информационные технологии в системе образования*. Москва: Академия].
7. Shhukin, A. (2010). *Sovremennye intensivnye metody i tehnologii obucheniya inostrannym yazykam* [Modern Intensive Methods and Technologies of Teaching Foreign Languages]. Moscow: Philomatis (in Russian)
[Щукин, А. (2010). *Современные интенсивные методы и технологии обучения иностранным языкам*. Москва: Филоматис].
8. Soina, I. (2017). *Mul'timedijnye tehnologii v processe izuchenija inostrannogo jazyka. In Sovershenstvovanie sistemy podgotovki kadrov v vysshem uchebnom zavedenii: problemy i perspektivy* (p. 69–71). Grodno: GrGU im. Ja. Kupaly (in Russian)
[Соина, И. (2017). Мультимедийные технологии в процессе изучения иностранного языка. В *Совершенствование системы подготовки кадров в высшем учебном заведении: проблемы и перспективы* (с. 69–71). Гродно: ГрГУ им. Я. Купалы].
9. Soina, I. (2018). *Audiovizual'nyj metod pri obuchenii inostrannym jazykam* [Audiovisual method in teaching foreign languages]. In *Kliuchovi aspekty formuvannia u polikulturnomu seredovyshchi inozemnoi komunikativnoi kompetentsii suchasnoho studentstva* (p. 126–130). Kharkiv: KhNADU (in Russian)
[Соина, И. (2018). Аудиовизуальный метод при обучении иностранным языкам. В *Ключові аспекти формування у полікультурному середовищі іноземної комунікативної компетенції сучасного студентства* (с. 126–130). Харків: ХНАДУ].
10. Soina, I., & Petrusenko, N. (2006). *Rol' fonovykh znanij v vospriyatii hudozhestvennykh znanij v vospriyatii hudozhestvennogo teksta. Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk, 10, 241–242* (in Russian)
[Соина, И., & Петрусенко, Н. (2006). Роль фоновых знаний в восприятии художественных знаний в восприятии художественного текста. *Слобожанський науково-спортивний вісник, 10, 241–242*].
11. Soina, I., & Petrusenko, N. (2017). *Modernizacija uchebnogo processa v sovremenном informacionno-komp'juternom prostranstve* [Modernization of the educational process in the modern information-computer space]. *Pedagogichnij diskurs, 23, 130–136* (in Russian)
[Соина, И., & Петрусенко, Н. (2017). Модернизация учебного процесса в современном информационно-компьютерном пространстве. *Педагогічний дискурс, 23, 130–136*].

Інформаційні технології в організації бухгалтерського обліку на підприємстві

Information Technologies in the Organization of Accounting at the Enterprise

Руслан Скринковський¹, Володимир Гладун², Маріан Крамар³
Ruslan Skrynkovsky, Volodymyr Hladun, Marian Kramar

¹ *Lviv University of Business and Law*

99 Kulparkivska Street, Lviv, 79021, Ukraine

² *Lviv Polytechnic National University*

12 Stepana Bandery Street, Lviv, 79013, Ukraine

³ *Ivan Franko National University of Lviv*

1 Universytetska Street, Lviv, 79000, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.43-3

JEL Classification:
M15, M21, M41

Received 20.01.2019
Accepted 20.02.2019
Published online 28.02.2019

Corresponding Author:
Ruslan Skrynkovsky
uan_lviv@ukr.net

Анотація. Метою статті є дослідження особливостей використання інформаційних технологій в організації бухгалтерського обліку на підприємстві. Актуальність дослідження зумовлена тим, що ефективна організація управління бухгалтерського обліку на підприємстві неможлива без застосування інформаційних технологій і ефективного їх використання та набуває все більшого значення в процесі управління підприємством.

З'ясовано, що: 1) облік як одна із функцій управління (незалежно від форм власності і типу економічних відносин) обслуговує управлінський процес на підприємстві, створюючи понад 80 % інформаційної бази управлінських рішень, що приймаються; 2) бухгалтерський облік (як складова системи обліку) – впорядкована система збору, реєстрації та узагальнення інформації (у грошовому вимірнику) про майно (рухоме і нерухоме; матеріальні цінності, речі, якими володіє юридична особа), зобов'язання (договірні та позадоговірні) суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації) та їх рух методами суцільного, неперервного та документального обліку всіх господарських операцій. Представлено направлення (напрями), можливості та можливі вигоди від автоматизації облікових процесів.

Встановлено, що інформаційні технології (як процеси систематизації даних і обробки інформації) забезпечують автоматизацію методу бухгалтерського обліку і інших функцій управління в інформаційних системах. Основними (ключовими) елементами методу бухгалтерського обліку є: 1) документація; 2) інвентаризація; 3) калькуляція; 4) рахунки бухгалтерського обліку; 5) подвійний запис; 6) баланс.

Результати досліджень дозволяють стверджувати, що реформування системи бухгалтерського обліку в Україні на основі міжнародних стандартів (з використання сучасних автоматизованих і комп'ютеризованих систем в обліку та управлінні) є основою інформаційного забезпечення користувачів для прийняття ними зважених управлінських рішень. Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження відповідності положень (стандартів) бухгалтерського обліку міжнародним стандартам.

Ключові слова: підприємство; бухгалтерський облік; інформаційні технології; автоматизація облікових процесів; економічна інформація.

Abstract. The purpose of the article is to study the peculiarities of the use of information technologies in the organization of accounting at the enterprise. The relevance of the study is due to the fact that effective organization of accounting

management at the enterprise is impossible without the use of information technology and its effective usage becomes more and more important in the process of enterprise management.

It has been found out that: 1) accounting as one of the functions of management (regardless of the ownership and the type of economic relations) serves the management process at the enterprise, creating more than 80% of the information base of management decisions which are taken; 2) accounting (as a component of the accounting system) is an orderly system for collecting, registering and generalizing information (in a monetary instrument) about the property (movable and immovable, material assets, things owned by a legal entity), obligations (contractual and non-contractual) the entity of the enterprise (enterprises, institutions, organizations) and their movement by methods of overall, uninterrupted and documentary accounting of all business operations. The directions, possibilities and possible benefits from automation of the accounting processes are presented.

It has been established that information technologies (as processes of data systematization and information processing) provide automation of the accounting method and other management functions in information systems. The main (key) elements of the accounting method are: 1) documentation; 2) inventory; 3) costing; 4) accounting bills; 5) double entry; 6) balance sheet.

The results of the research suggest that the reform of the accounting system in Ukraine, based on international standards (using modern automated and computerized systems in accounting and management) is the basis of information provision of users for their adoption of sound management decisions. The prospect of further research in this area is the study of the conformity of accounting standards to international standards.

Keywords: enterprise; accounting; information technologies; automation of accounting processes; economic information.

© 2019 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

ВСТУП

Сучасна теорія і практика ведення бізнесу в Україні доводить, що сьогодні ефективна організація управління бухгалтерського обліку на підприємстві неможлива без застосування інформаційних технологій і ефективного їх використання та набуває все більшого значення в процесі управління підприємством.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить про те, що проблемні питання впровадження (застосування) інформаційних технологій в обліковому процесі на підприємствах досліджували такі вчені-економісти та практики, як О. Адамик [1], І. Банадига [2], М. Бенько [3, 4], С. Гаркуша [5], С. Голов [6], Б. Засадний [7], С. Івахненко [8], С. Кузнецова [9], Ю. Кузьмінський [10], С. Левицька [11], Т. Носкова [12], О. Писарчук [13], Л. Письмаченко [14] та інші [15, 16, 17, 18, 19]. Водночас слід зазначити, що об'єктом гострих дискусій залишаються питання (окремі аспекти) щодо визначення місця і ролі застосування інформаційних технологій та ефективного їх використання в організації бухгалтерського облі-

ку на підприємствах. Все це обумовлює актуальність та доцільність дослідження у цьому напрямі.

Тому метою статті є дослідження особливостей використання інформаційних технологій в організації бухгалтерського обліку на підприємстві.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

На основі результатів аналізу літературних джерел [5, 15, 20, 21, 22] встановлено, що за окремими оцінками «облік як одна із функцій управління незалежно від форм власності й типу економічних відносин обслуговує управлінський процес, створюючи понад 80 % інформаційної бази управлінських рішень, що приймаються» [15, 22]. Основні напрями (напрями), можливості і можливі вигоди від автоматизації облікових процесів представлено у таблиці 1.

Таблиця 1 – Направлення (напрями), можливості та можливі вигоди від автоматизації облікових процесів [5]

Направлення автоматизації системи обліку	Можливості автоматизації процесів	Можливі вигоди
Єдиний інформаційний простір	1) єдина інформаційна база для всіх структурних підрозділів підприємства; 2) оперативне отримання інформації; 3) обмін даними між відокремленими підрозділами підприємства.	1) підвищення ефективності роботи підприємства; 2) ефективний контроль над діяльністю підприємства; 3) своєчасність прийняття управлінських рішень.
Облік кадрів	1) планування потреби в персоналі; 2) автоматизований кадровий облік; 3) автоматичне формування кадрових документів та відповідних форм звітності.	1) оперативність доступу до кадрової інформації; 2) ефективне управління кадрами.
Облік праці та її оплати	1) автоматизація обліку праці та її оплати у відповідності до чинного законодавства.	1) підвищення ефективності праці працівників підприємства; 2) більш точний розрахунок заробітної плати.
Облік реалізації товарів (робіт, послуг)	1) реєстрація замовлень; 2) автоматичне оформлення документів; 3) автоматизація оплати за товари (роботи, послуги).	1) підвищення ефективності роботи; 2) контроль за дебіторською заборгованістю.
Бюджетування, управління фінансами	1) планування руху коштів підприємства; 2) фінансовий аналіз; 3) оперативний облік руху грошових коштів; 4) планування надходження і витрат грошових коштів.	1) контроль за результатами діяльності підприємства; 2) ефективне управління коштами підприємства.
Облік запасів	1) облік запасів за місцями зберігання; 2) контроль та облік зберігання запасів в аналітичному розрізі.	1) підвищення ефективності роботи працівників складу; 2) підвищення швидкості оформлення надходження та вибуття запасів.
Облік придбання товарів (робіт, послуг)	1) управління замовленнями підприємства; 2) управління закупівлями.	1) оптимізація закупівель; 2) ефективне використання оборотних засобів.
Автоматизація розрахунку собівартості	1) автоматичний розрахунок собівартості; 2) оперативне отримання інформації про собівартість готової продукції.	1) зниження собівартості готової продукції за рахунок оперативного прийняття управлінських рішень (в основному ефективно для несільськогосподарських підприємств).
Звітність підприємств	1) створення системи оперативної звітності; 2) формування аналітичних звітів.	1) своєчасність прийняття управлінських рішень.

Поряд з тим, результати досліджень праць [3, 15, 17, 18, 20, 21] дозволяють зробити висновок, що:

1. Бухгалтерський облік (як складова системи управління) є з'єднуючою (ключовою) ланкою між господарською діяльністю підприємства та посадовими особами, які приймають конкретні управлінські рішення (оперативні і/або стратегічні) [15, 20].
2. Бухгалтерський облік (як складова системи обліку) – впорядкована система збору, реєстрації та узагальнення інформації (у грошовому вимірнику) про майно (рухоме і нерухоме; матеріальні цінності, речі, якими володіє юридична особа), зобов'язання (договірні та позадоговірні) суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації) та їх рух методами суцільного, неперервного та документального обліку всіх господарських операцій [3, 17, 18].
3. Система бухгалтерського обліку (як складна інформаційна система, яка відображає дія-

льність підприємства та його фінансовий стан і результати) має цілеспрямований характер, її мета – забезпечення внутрішніх (керівників, засновників, учасників і власників майна підприємства) та зовнішніх (інвесторів, кредиторів та інших) користувачів бухгалтерської звітності конкретною економічною інформацією, необхідною для управління і контролю (у сфері управління та адміністрування) за діяльністю підприємства [17, 20, 21].

З урахуванням цього доцільно також зазначити, що [3, 17, 19, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31]:

1. Під інформаційною технологією (ІТ) слід розуміти комплексну систему методів і способів збору, накопичення, опрацювання, зберігання, передачі (обміну), подання і використання інформації [23]. Схема перетворення економічної інформації в дані представлено на рисунку 1.

Рисунок 1 – Схема перетворення економічної інформації в дані [23]

2. ІТ на підприємствах поділяються на: 1) технології автоматизації офісу; 2) інформаційні технології обробки даних; 3) інформаційні технології управління (управлінських бізнес-процесів); 4) інформаційні технології підтримки прийняття управлінських рішень на різних рівнях управління; 5) інформаційні технології експертних систем [24].

3. ІТ підприємства (забезпечувальні, функціональні [3, 24]) спільно із інформаційними ресурсами, технічними засобами, програмним (спеціальним інформаційно-аналітичним)

забезпеченням та інтелектуальними технологічними системами для досягнення ІТ цілей формують інформаційну систему (або систему інформаційного забезпечення) прийняття управлінських рішень (поточних, перспективних; функціонування, розвитку) в системі менеджменту [25, 26, 27, 28, 29, 31].

4. ІТ (як процеси систематизації даних і обробки інформації [19]) забезпечують автоматизацію методу бухгалтерського обліку і інших функцій управління в інформаційних системах [3]. Під методом бухгалтерського обліку слід розуміти сукупність конкретних способів

і прийомів для відображення об'єктів обліку з метою обчислення певних (конкретних) показників (бізнес-індикаторів, параметрів тощо), необхідних для управління фінансово-господарською діяльністю підприємства. Основними (ключовими) елементами методу бухгалтерського обліку є: 1) документація (письмові свідоцтва про завершення господарської операції); 2) інвентаризація (перевірка наявності матеріальних цінностей з метою виявити їх стан і відповідність даним бухгалтерського обліку); 3) калькуляція (планова і фактична); 4) рахунки бухгалтерського обліку; 5) подвійний запис; 6) баланс (основна форма бухгалтерської звітності підприємства, що відображає на певну дату в грошовій формі його активи, зобов'язання і власний капітал) [17].

Поряд з тим, у межах дослідження праці [5] з'ясовано, що основними (ключовими) можливостями від автоматизації облікових процесів є: 1) отримання оперативної економічної інформації; 2) автоматизація обліку праці та її оплати у відповідності до чинного законодавства; 3) управління виробничо-господарськими процесами; 4) оперативне отримання інформації про собівартість виробленої продукції; 5) створення системи оперативної звітності; 6) формування аналітичних (фінансово-економічних) звітів тощо. Поряд з тим, очікувані вигоди від впровадження автоматизованої системи обліку можуть бути такі: 1) підвищення результативності (ефективності, економічності, гнучкості (адаптивності), надійності, безпечності та якості) діяльності підприємства; 2) своєчасність прийняття управлінських рішень на різних рівнях управління; 3) ефективне управління кадрами; 4) підвищення ефективності праці управлінського персоналу та робітників, які задіяні в основному і/або допоміжному виробництві; 5) дієвий контроль за заборгованістю (на основі техніко-економічних розрахунків, аналітичного оцінювання, економіко-математичного моделювання тощо); 6) контроль (попередній, поточний, завершальний) за результатами діяльності підприємства тощо.

При цьому варто також відмітити, що член-кореспондент НАН України, проф. О. М. Бородіна та О. П. Тітова [30] акцентують увагу на тому, що, завдяки ефективному застосуванню інформаційних технологій та комп'ютеризації в господарській діяльності,

сьогодні підприємства можуть забезпечити не тільки електронний облік та документообіг діяльності, але й ефективно організувати процес закупівлі матеріалів та сировини, отримувати доступ до окремих банківських послуг, передавати фінансову, податкову та статистичну звітності тощо. А при необхідності здійснювати аналіз окремих (основних) економічних показників (бізнес-індикаторів, параметрів) діяльності підприємства з метою розробки прогнозу на наступні періоди роботи підприємства [25, 30].

Водночас у науковій праці М. Бенька [4] доведено, що на використання ІТ та інформаційних ресурсів в системі бухгалтерського обліку і управління впливають фактори, які класифікують за певними ознаками, що визначають видову класифікацію ІТ бухгалтерського обліку на підприємстві: 1) ступінь централізації технологічного процесу виробництва; 2) тип предметної сфери застосування ІТ (облікова, аналітична, виробнича); 3) ступінь охоплення завдань бухгалтерського обліку і управління (повна автоматизація чи часткова); 4) клас технологічних операцій, які реалізуються (системи управління технологічними процесами, базами даних); 5) тип інтерфейсу користувача (переважно залежить від типу операційної системи); 6) спосіб побудови мережі (локальна, глобальна); 7) інструментарій (електронні, електричні, ручні, механічні); 8) тип носія інформації; 9) тип операції.

З'ясовано, що на українському ринку комп'ютерних бухгалтерських програм представлено розробки таких системних комплексів [32, 33]: 1) 1С: Бухгалтерія (на думку експертів є найбільш вдалою повнофункціональною програмною системою серед інформаційних технологій на ринку комп'ютеризації облікового процесу); 2) Парус (комплексний модуль для автоматизації обліку на малих, середніх та великих підприємствах); 3) БЕСТ-ЗВІТ ПЛЮС (автоматизація облікової роботи з бухгалтерською та звітною документацією відповідного зразка); 4) X-DOOR (автоматизація процесів роботи підприємства: бухгалтерський, складський облік і торгівля); 5) GrossBee XXI (призначена для комплексної автоматизації торгових і виробничих підприємств); 6) М.Е.Дос ІS (програмний продукт, який допомагає в роботі з документами різних форм, типів та призначення); 7) АБ-Система (Ofic-2000); 8) Баланс-Клуб (SoNet); 9) GMS (Office Tools) та інші.

Таким чином, на основі виконаних досліджень, аналізу діючої практики функціонування підприємств та враховуючи інформацію у [3, 5, 7, 10, 16, 33], можна стверджувати, що: 1) основою для прийняття будь-якого управлінського рішення на підприємстві є наявність достовірної (відображає реальність), своєчасної (відображає актуальність інформації), точної (однозначне розуміння її споживачами), повної (її достатність для прийняття рішення), адекватної (відповідність інформації процесу, реальному образу і т. ін.) та цінної (міра зниження стану невизначеності про об'єкт, суб'єкт) економічної інформації, у формуванні якої основна роль належить системі бухгалтерського обліку на підприємстві; 2) впровадження сучасних інформаційних технологій в організації бухгалтерського обліку істотно підвищує ефективність системи обліку і подальший розвиток підприємства в умовах ринкової економіки України.

Тут варто також погодитись з актуальною і важливою думкою науковця [6] про те, що сьогодні система бухгалтерського обліку в Україні має теоретичні, методологічні та регуляторні обмеження, які не дозволяють здійснювати поточний облік на основі міжфункціонального зв'язку зі стратегією підприємства, що унеможлиблює отримання інформації, необхідного для стратегічного управління.

Звідси очевидно, що реформування системи бухгалтерського обліку в Україні на основі міжнародних стандартів (з використання сучасних автоматизованих і комп'ютеризованих систем в обліку та управлінні) є основою інформаційного забезпечення користувачів для прийняття ними зважених управлінських рішень [2, 6].

ВИСНОВКИ

Результати проведеного дослідження дозволяють стверджувати, що:

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Adamyk, O. (2016). *Informatsiini tekhnolohii v kompiuternykh systemakh bukhhalterskoho obliku: problemy orhanizatsii danykh ta yikh potokiv* [Information Technology in the Computer Systems of Accounting: Issues of Organizing the Data and Data Streams]. *Biznes Inform*, 10, 348–353 (in Ukrainian)

1. Інформаційні технології (як процеси систематизації даних і обробки інформації) забезпечують автоматизацію методу бухгалтерського обліку і інших функцій управління в інформаційних системах.

2. Бухгалтерський облік (як складова системи обліку) – впорядкована система збору, реєстрації та узагальнення інформації (у грошовому вимірнику) про майно (рухоме і нерухоме; матеріальні цінності, речі, якими володіє юридична особа), зобов'язання (договірні та позадоговірні) суб'єкта господарювання (підприємства, установи, організації) та їх рух методами суцільного, неперервного та документального обліку всіх господарських операцій. Основними (ключовими) елементами методу бухгалтерського обліку є: 1) документація; 2) інвентаризація; 3) калькуляція; 4) рахунки бухгалтерського обліку; 5) подвійний запис; 6) баланс.

3. Сьогодні система бухгалтерського обліку в Україні має теоретичні, методологічні та регуляторні обмеження, які не дозволяють здійснювати поточний облік на основі міжфункціонального зв'язку зі стратегією підприємства, що унеможлиблює отримання інформації, необхідного для стратегічного управління.

4. Реформування системи бухгалтерського обліку в Україні на основі міжнародних стандартів (з використання сучасних інформаційних технологій в обліку та управлінні) є основою інформаційного забезпечення внутрішніх (керівників, засновників, учасників і власників майна підприємства) та зовнішніх (інвесторів, кредиторів та інших) користувачів бухгалтерської звітності економічною інформацією для прийняття ними зважених управлінських рішень.

Перспективою подальших досліджень у цьому напрямі є дослідження відповідності положень (стандартів) бухгалтерського обліку міжнародним стандартам.

- [Адамик, О. (2016). Інформаційні технології в комп'ютерних системах бухгалтерського обліку: проблеми організації даних та їх потоків. *Бізнес Інформ*, 10, 348–353].
2. Banadyha, I., & Yurkanych, Yu. (2017). *Avtomatyziatsiia vedennia bukhhalterskoho obliku* [Automation of accounting]. In *Rozvytok sotsialno-ekonomichnykh system v heoekonomichnomu prostori: teoriia, metodolohiia, orhanizatsiia obliku ta opodatkuvannia*, Ternopil, 11-12 travnia 2017 (p. 45–47). Ternopil: FOP Palianytsia V. A. (in Ukrainian)
[Банадига, І., & Юрканич, Ю. (2017). Автоматизація ведення бухгалтерського обліку. В *Розвиток соціально-економічних систем в геоелектронному просторі: теорія, методологія, організація обліку та оподаткування*, Тернопіль, 11-12 травня 2017 р. (с. 45–47). Тернопіль: ФОП Паляниця В. А.].
  3. Benko, M. (2010). *Informatsiini systemy i tekhnolohii v bukhhalterskomu obliku* [Information systems and technologies in accounting]. Kyiv: Kyivskiy natsionalnyi torhovelno-ekonomichnyi universytet (in Ukrainian)
[Бенько, М. (2010). *Інформаційні системи і технології в бухгалтерському обліку*. Київ: Київський національний торговельно-економічний університет].
  4. Benko, M. (2011). *Novitni informatsiini tekhnolohii v bukhhalterskomu obliku* [Innovative information technologies in accounting]. *Visnyk Lvivskoi komertsiiinoi akademii*, 35, 29–33 (in Ukrainian)
[Бенько, М. (2011). Новітні інформаційні технології в бухгалтерському обліку. *Вісник Львівської комерційної академії*, 35, 29–33].
  5. Harkusha, S. (2012). *Avtomatyziatsiia oblikovykh protsesiv: vprovadzhennia ta perevahy roboty systemy* [Automation of accounting processes: implementation and benefits of the system]. *Visnyk Sumskoho natsionalnoho ahrarnoho universytetu. Serii: Ekonomika i menedzhment*, 4, 60–65 (in Ukrainian)
[Гаркуша, С. (2012). Автоматизація облікових процесів: впровадження та переваги роботи системи. *Вісник Сумського національного аграрного університету. Серія: Економіка і менеджмент*, 4, 60–65].
  6. Holov, S. (2007). *Bukhhalterskyi oblik v Ukraini: analiz stanu ta perspektyvy rozvytku* [Accounting in Ukraine: An Analysis of the Status and Prospects of Development]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury (in Ukrainian)
[Голов, С. (2007). *Бухгалтерський облік в Україні: аналіз стану та перспективи розвитку*. Київ: Центр учбової літератури].
  7. Zasadnyi, B. (2016). *Bukhhalterskyi oblik v informatsiinii systemi upravlinnia pidpriemstvom* [Accounting in the information management system of the enterprise]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Serii: Ekonomichni nauky*, 17(1), 146–149 (in Ukrainian)
[Засадний, Б. (2016). Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Економічні науки*, 17(1), 146–149].
  8. Ivakhnenkov, S. (2010). *Informatsiini tekhnolohii audytu ta vnutrishnohospodarskoho kontroliu v konteksti svitovoi intehtratsii* [Information technology audit and internal control in the context of world integration]. Zhytomyr: Ruta (in Ukrainian)
[Івахненко, С. (2010). *Інформаційні технології аудиту та внутрішньогосподарського контролю в контексті світової інтеграції*. Житомир: Рута].
  9. Kuznetsova, S. (2014). *Perspektyva bukhhalterskoho obliku: stratehichnist, elektronna komertsiiia ta sotsialna spriamovanist* [Prospect of accounting: strategic, e-commerce and social orientation]. *Yevropeiskiy vektor ekonomichnoho rozvytku. Ekonomichni nauky*, 1, 73–83 (in Ukrainian)
[Кузнецова, С. (2014). Перспектива бухгалтерського обліку: стратегічність, електронна комерція та соціальна спрямованість. *Європейський вектор економічного розвитку. Економічні науки*, 1, 73–83].

10. Kuzminskyi, Yu. (2011). *Otsinka efektyvnosti vprovadzhennia informatsiinykh tekhnolohii u bukhhalterskyi oblik* [Estimation of efficiency of introduction of information technologies in accounting]. *Bukhhalterskyi oblik i audyt*, 7, 27–31 (in Ukrainian)
[Кузьмінський, Ю. (2011). Оцінка ефективності впровадження інформаційних технологій у бухгалтерський облік. *Бухгалтерський облік і аудит*, 7, 27–31].
11. Levytska, S., & Romaniuk, A. (2010). Avtomatyzatsiia bukhhalterskoho obliku yak vyznachalny faktor efektyvnosti oblikovoi systemy vitchyznianykh pidpriemstv [Automation of accounting as a determining factor of the efficiency of the accounting system of domestic enterprises]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu vodnoho hospodarstva ta pryrodokorystuvannia*, 50, 156–163 (in Ukrainian)
[Левицька, С., & Романюк, А. (2010). Автоматизація бухгалтерського обліку як визначальний фактор ефективності облікової системи вітчизняних підприємств. *Вісник Національного університету водного господарства та природокористування*, 50, 156–163].
12. Noskova, T., & Omelko, M. (2012). Problemy ta perspektyvy vprovadzhennia informatsiinykh tekhnolohii v orhanizatsii bukhhalterskoho obliku [Problems and prospects of implementation of information technologies in the organization of accounting]. *Sophus*, 12 (in Ukrainian)
[Носкова, Т., & Омелько, М. (2012). Проблеми та перспективи впровадження інформаційних технологій в організації бухгалтерського обліку. *Sophus*, 12].
13. Pysarchuk, O., & Uvarova, V. (2010). Vdoskonalennia metodychnykh pidkhodiv do avtomatyzatsii obliku z urakhuvanniam spetsyfyky pidpriemstva [Improvement of methodical approaches to automation of accounting taking into account the specifics of the enterprise]. *Visnyk ekonomiky transportu i promyslovosti*, 29, 348–350 (in Ukrainian)
[Писарчук, О., & Уварова, В. (2010). Вдосконалення методичних підходів до автоматизації обліку з урахуванням специфіки підприємства. *Вісник економіки транспорту і промисловості*, 29, 348–350].
14. Pismachenko, L., Vasylieva, V., & Yakovenko, I. (2010). Suchasni informatsiini tekhnolohii obliku ta audytu v upravlinni pidpriemstvom [Modern information technology accounting and auditing in the management of the enterprise]. *Investytsii: praktyka ta dosvid*, 9, 43–47 (in Ukrainian)
[Пісьмаченко, Л., Васильєва, В., & Яковенко, І. (2010). Сучасні інформаційні технології обліку та аудиту в управлінні підприємством. *Інвестиції: практика та досвід*, 9, 43–47].
15. Plaksiienko, V., & Lipskyi, R. (2018). Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpriemstvom: problemy teorii i praktyky [Accounting in enterprise management: problems of theory and practice]. Retrieved January 1, 2019, from <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.2/039.pdf> (in Ukrainian)
[Плаксієнко, В., & Липський, Р. (2018). *Бухгалтерський облік в управлінні підприємством: проблеми теорії і практики*. Актуально на 01.01.2019. URL: <https://www.pdaa.edu.ua/sites/default/files/nppdaa/7.2/039.pdf>].
16. Smuhliakova, V. (2013). Problemy ta perspektyvy avtomatyzatsii bukhhalterskoho obliku [Problems and prospects of accounting automation]. *Upravlinnia rozvytkom*, 5, 121–123 (in Ukrainian)
[Смуглякова, В. (2013). Проблеми та перспективи автоматизації бухгалтерського обліку. *Управління розвитком*, 5, 121–123].
17. Zahorodnii, A., & Vozniuk, H. (2005). *Finansovo-ekonomichnyi slovnyk* [Financial and Economic Dictionary]. Lviv: Lvivska politekhnik (in Ukrainian)
[Загородній, А., & Вознюк, Г. (2005). *Фінансово-економічний словник*. Львів: Львівська політехніка].
18. Herasymenko, S. (Ed.). (2010). *Bukhhalterskyi oblik: aktualni problemy ta rishennia* [Accounting: Actual Problems and Solutions]. Sumy: UABS NBU (in Ukrainian)
[Герасименко, С. (Ред.). (2010). *Бухгалтерський облік: актуальні проблеми та рішення*. Суми: УАБС НБУ].

19. Cherkasov, Ju. (Ed.). (2001). *Informacionnye tehnologii upravlenija* [Management Information Technology]. Moscow: INFRA-M (in Russian)
[Черкасов, Ю. (Ред.). (2001). *Информационные технологии управления*. Москва: ИНФРА-М].
20. Balaniuk, I. (2015). *Bukhhalterskyi oblik v informatsiinii systemi upravlinnia pidpriemstvom* [Accounting in the information management system of the enterprise]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Ekonomika*, 11, 250–254 (in Ukrainian)
[Баланюк, І. (2015). Бухгалтерський облік в інформаційній системі управління підприємством. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Економіка*, 11, 250–254].
21. Hura, N. (2011). *Bukhhalterskyi oblik yak skladna informatsiina systema* [Accounting as a complex information system]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Ekonomika*, 130, 12–15.
[Гура, Н. (2011). Бухгалтерський облік як складна інформаційна система. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*, 130, 12–15].
22. Sopko, V. (2006). *Bukhhalterskyi oblik v upravlinni pidpriemstvom* [Accounting in the management of the enterprise]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
[Сопко, В. (2006). *Бухгалтерський облік в управлінні підприємством*. Київ: КНЕУ].
23. Huzhva, V. (2001). *Informatsiini systemy i tekhnolohii na pidpriemstvakh* [Information systems and technologies at enterprises]. Kyiv: KNEU (in Ukrainian)
[Гужва, В. (2001). *Інформаційні системи і технології на підприємствах*. Київ: КНЕУ].
24. Chumachenko, H. (1999). *Orhanizatsiia upravlinnia malymy ta serednimy pidpriemstvamy z vykorystanniam informatsiinykh tekhnolohii* [Organization of management of the enterprises of small and medium business with use of information technologies] (Doctoral thesis). Luhansk: Skhidnoukrainskyi derzhavnyi universytet (in Ukrainian)
[Чумаченко, Г. (1999). *Організація управління малими та середніми підприємствами з використанням інформаційних технологій* (Автореферат кандидатської дисертації). Луганськ: Східноукраїнський державний університет].
25. Noha, I., Skrynkovskyy, R., & Pavlovski, H. (2016). *Diahnostyka efektyvnosti zastosuvannia informatsiinykh tekhnolohii v upravlinni pidpriemstvamy* [The Diagnostics of Efficiency of Applying Information Technology in the Management of Enterprises]. *Biznes Inform*, 9, 241–245 (in Ukrainian)
[Нога, І., Скриньковський, Р., & Павловські, Г. (2016). Діагностика ефективності застосування інформаційних технологій в управлінні підприємствами. *Бізнес Інформ*, 9, 241–245].
26. Skrynkovskyy, R. (2018). *An IT Audit as a Tool for Strategic Enterprise Management*. *Problems of Economic*, 1, 231–236.
27. Denysenko, M., & Kolos, I. (2006). *Informatsiine zabezpechennia efektyvnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Information provision of effective enterprise management]. *Ekonomika ta derzhava*, 7, 19–24 (in Ukrainian)
[Денисенко, М., & Колос, І. (2006). Інформаційне забезпечення ефективного управління підприємством. *Економіка та держава*, 7, 19–24].
28. Zayats, V. (2009). *Rol informatsiinykh tekhnolohii u formuvanni stratehichnoho myslennia menedzhera* [Role of information technologies in formation of manager's strategic thinking]. *Aktualni problemy ekonomiky*, 6(96), 280–288 (in Ukrainian)
[Заяць, В. (2009). Роль інформаційних технологій у формуванні стратегічного мислення менеджера. *Актуальні проблеми економіки*, 6(96), 280–288].
29. Baker Tilly. (n. d.). *IT-audit – instrument strategicheskogo upravlenija kompaniej* [IT audit - a tool for strategic management of the company]. Retrieved January 1, 2019, from http://www.bakertilly.ua/media/IT_audit_russ.pdf (in Russian)
[Baker Tilly. (n. d.). *IT-аудит – инструмент стратегического управления компаний*. Актуально на 01.01.2019. URL: http://www.bakertilly.ua/media/IT_audit_russ.pdf].

30. Titova, O., Borodina, O. (2014). *Analiz obgruntovanosti informatyzatsii ta kompiuteryzatsii diialnosti silskohospodarskykh pidpriemstv* [Analysis of the validity of informatization and computerization of agricultural enterprises]. *Ekonomichniy analiz*, 18(2), 262–268 (in Ukrainian) [Тітова, О., Бородіна, О. (2014). Аналіз обґрунтованості інформатизації та комп'ютеризації діяльності сільськогосподарських підприємств. *Економічний аналіз*, 18(2), 262–268].
31. Hladun, V., & Kret, I. (2018). *Teoretychni ta metodychni zasady IT-audyту yak instrumentu stratehichnoho upravlinnia pidpriemstvom* [Theoretical and methodological principles of IT audit as an instrument of strategic enterprise management]. *Naukovi zapysky Lvivskoho universytetu biznesu ta prava. Serii ekonomichna. Serii yurydychna*, 19, 47–52 (in Ukrainian) [Гладун, В., & Крет, І. (2018). Теоретичні та методичні засади ІТ-аудиту як інструменту стратегічного управління підприємством. *Наукові записки Львівського університету бізнесу та права. Серія економічна. Серія юридична*, 19, 47–52].
32. Pavlova, I. (2010). *Avtomatyziatsiia protsesu bukhgalterskoho obliku yak zasib pidvyshchennia yoho efektyvnosti* [Automation of the accounting process as a means of increasing its efficiency]. Retrieved January 13, 2019, from http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Informatica/60136.doc.htm (in Ukrainian) [Павлова, І. (2010). *Автоматизація процесу бухгалтерського обліку як засіб підвищення його ефективності*. Актуально на 13.01.2019. URL: http://www.rusnauka.com/7_NMIV_2010/Informatica/60136.doc.htm].
33. Polishchuk, O. (2014). *Osoblyvosti zastosuvannia kompiuternykh tekhnolohii dlia avtomatyziatsii bukhgalterskoho obliku na pidpriemstvakh* [Features of computer technology to automate accounting in enterprises]. *Ekonomichni nauky. Serii: Oblik i finansy*, 11(2), 287–293 (in Ukrainian) [Поліщук, О. (2014). Особливості застосування комп'ютерних технологій для автоматизації бухгалтерського обліку на підприємствах. *Економічні науки. Серія: Облік і фінанси*, 11(2), 287–293].

Сучасні гроші та державний борг

Modern Money and National Debt

Дмитро Маслов¹
Dmytro Maslov

¹ *Odessa National University of Economics*
8 Preobrazhenska street, Odesa, 65082, Ukraine

DOI: 10.22178/pos.43-4

JEL Classification: E10

Received 15.01.2019
Accepted 20.02.2019
Published online 28.02.2019

Corresponding Author:
dmitrymaslov@ukr.net

Анотація. У статі визначені ознаки, які відрізняють всезагальну споживну вартість від особливої споживної вартості, що дозволило вирішити проблему класифікації деяких форм грошей як «повноцінних» або «неповноцінних». Визначено, що всезагальна споживна вартість, на відміну від особливої споживної вартості, відображає, в першу чергу, відносини між людьми, а не між людиною та природою, існує тільки за товарних виробничих відносин та не знищується при споживанні. Таким чином, гроші як всезагальна споживна вартість не мають відтворюватися як звичайні товари, отже їх мінова вартість або купівельна спроможність не визначається витратами праці на їх виробництво. Це справедливо як для сучасних грошей, так і для золотих грошей у минулому, які так само мали незначну «внутрішню» вартість. Таким чином, необхідно або золоті гроші віднести до «неповноцінних», або визнати, що поділ грошей на «дійсні» і «недійсні» не має під собою чіткої підстави. Сучасні гроші, у свою чергу, – це не нові виробничі відносини в порівнянні з золотими грошима, це не нова сутність, а лише нова форма грошей.

Доведено, що сучасні фіатні гроші не мають розглядатися як боргові зобов'язання центрального банку, бо не є такими за своєю сутністю. Через це існуючий кредитний механізм емісії сучасних грошей та зростання державних і приватних боргів, обумовлене саме таким механізмом емісії, не є необхідним.

Ключові слова: гроші; державний борг; всезагальна споживна вартість; товар; теорія грошей; вартість грошей.

Abstract. The article identifies the features that distinguish the universal use-value from the special consumer value, which allowed to solve the problem of classification of some forms of money as “complete” or “inferior”. It has been determined that universal use-value, in contrast to the special consumer value, reflects, first of all, relations between people, but not between a man and nature, exists only in commodity production relations and is not destroyed when consumed. Thus, money as a universal use-value should not be reproduced as ordinary goods, so its exchange value or purchasing power is not determined by labor costs for its production. This is true both for modern money and for gold money in the past, which also had insignificant “internal” value. Thus, it is necessary either to attribute gold money to “inferior”, or to recognize that the division of money into “valid” and “invalid” has no clear grounds for it. Modern money, in its turn, is not new production relations in comparison to gold money, it is not a new entity, but a new form of money.

It has been proved that modern fiat money should not be regarded as the central bank debt obligations, because it is not such by its nature. Because of this, the existing credit mechanism for the emission of modern money and the growth of public and private debts, caused by such a mechanism of emission, is not necessary.

Keywords: money; national debt; universal use-value; commodity; theory of money; value of money.

© 2019 The Authors. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

ВСТУП

Сучасні гроші (декретні, фіатні) розглядаються як боргові зобов'язання центрального банку [1]. Цим зумовлений характер їх емісії. В економічних дослідженнях досить розповсюдженим є погляд на сучасні гроші як на «неповноцінні» або «недійсні» гроші, гроші, що не мають «внутрішньої вартості», «гроші-нетовар» [2, с. 174; 3, с. 10; 4, с. 43]. Головний аргумент на користь того, що сучасні гроші не є товаром, на відміну від золотих грошей, не є «повноцінними» або «дійсними» грошми, а є тільки кредитними грошима, борговими зобов'язаннями центральних банків, полягає в тому, що витрати праці на їх виробництво не визначають їх мінову вартість по відношенню до інших товарів або їх купівельну спроможність [4, с. 43]. З тим, такий підхід зустрів критику, адже самий факт малої кількості праці, що витрачається на виробництво сучасних грошей не є доказом того, що гроші не є товаром [5, с. 174]. Більше того, як буде показано нижче, купівельна спроможність золотих грошей (або будь-яких інших) також не визначалась витратами праці на їх виробництво, що знімає цю ознаку як критерій віднесення грошей до «повноцінних» та «неповноцінних».

Емісія сучасних грошей як боргових зобов'язань спричиняє зростання державного боргу та навантаження на платників податків, що не є необхідним.

Мета дослідження полягає у обґрунтуванні гіпотези, що сучасні гроші є повноцінними грошима, які за своєю сутністю не відрізняються від товарних грошей, вони є всезагальним товаром-еквівалентом, тому емісія їх як боргових зобов'язань центрального банку не є виправданою.

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Механізм емісії сучасних грошей передбачає три канали емісії: фондовий, кредитний, валютний. Валютний канал передбачає, що гроші потрапляють в обіг в обмін на іноземну валюту, але при продажу центральним банком іноземної валюти національні гроші з обігу вилучаються. Кредитний канал передбачає, що при поверненні кредитів рефінансування грошей в обіг повинно стати ще менше на величину позичкового відсотка, ніж їх було спочатку. Купівля державних облігацій

центральним банком передбачає, що після погашення облігацій грошей в обігу також стане менше, ніж було емітовано центральним банком через фондовий канал емісії на величину відсотка за облігаціями. Таким чином, збільшення грошей в обігу означає одночасно збільшення величини боргу [6, с. 15]. Наприклад, ФРС США володіє казначейськими облігаціями на суму 2,5 трлн. дол. США [7], а НБУ володіє державними облігаціями на суму 402 млрд. грн. [8, с. 37].

Програми «кількісного пом'якшення», що застосовувалися в Японії, США, Європі, і які передбачають викуп цінних паперів у комерційних банків і підприємств здійснювалися за тим же принципом, що і емісія грошей в обмін на державні облігації. У період з початку кризи 2007–2009 років ФРС США викупила іпотечних облігацій на 1,7 трлн. дол. США. У 2017 році активи ФРС США, що складаються в основному з іпотечних і казначейських облігацій США, становили близько 4,5 трлн. дол. США (рисунк 1).

Відсоток, який виплачується по купону даних державних облігацій, зменшує кількість грошей в обігу за відсутності необхідності такого зменшення, яке була б обумовлене потребами обігу. Для того, щоб емітувати гроші відповідно до потреби обігу (припустимо її відомою), державі доведеться збільшити борг на величину, яка вище потреби в грошах на суму відсотка за облігаціями, щоб при обслуговуванні боргу емісія відповідала потребі.

Якщо потреби товарного обігу зростають, то збільшити кількість грошей можна тільки за умови викупу іноземної валюти на внутрішньому ринку, збільшення державного боргу або заборгованості комерційних банків. Сам механізм емісії сучасних грошей передбачає зростання боргів, неможливість відповідності емісії потребам обігу. Це пов'язано з тим, що сучасні гроші розглядаються тільки як кредитні гроші, боргові зобов'язання центральних банків. Розуміння сучасних грошей як боргових зобов'язань застаріло. Насправді гроші не є зобов'язаннями за своєю сутністю.

По-перше, це пов'язане з тим, що фіатні гроші сьогодні не можна «погасити» в центральному банку як це було за часів золотого стандарту. Якщо річ не функціонує як боргове зобов'язання, то вона не може бути зобов'язанням за своєю сутністю. Сутність має являтися [10, с. 295].

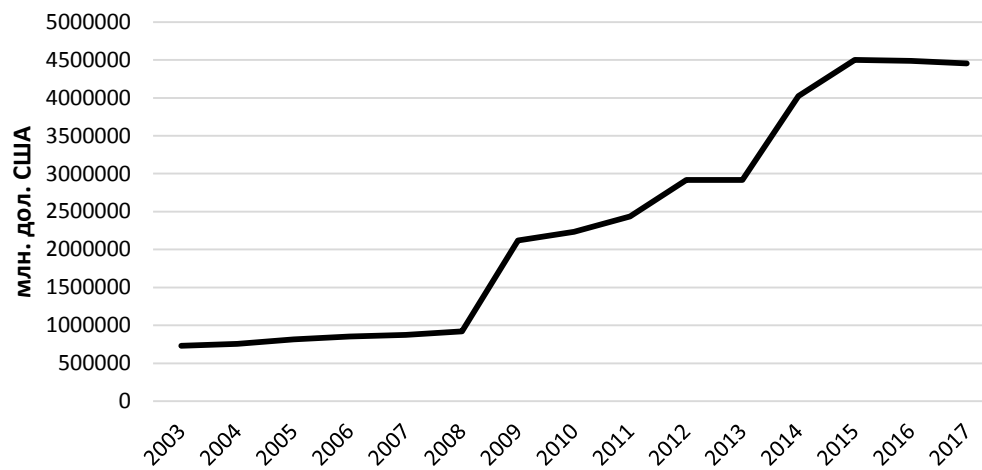

Рисунок 1 – Динаміка обсягу активів ФРС США з 2003 по 2017 рік [9]

По-друге, сучасні паперові (фіатні, декретні) гроші є грошима в повному розумінні цього слова, оскільки втілюють в собі ті ж суспільні виробничі відносини, що і золоті гроші в минулому. Для розуміння цього необхідно більш детально розглянути сутність грошей, яка проявляється у виконанні грошима їх суспільних функцій.

У товарній теорії грошей вони розглядаються як всезагальний товар [11, с. 100]. Гроші як всезагальний товар мають всезагальну споживну вартість – здатність служити всезагальним еквівалентом, виконувати суспільні функції грошей. Головне надбання такого підходу до визначення грошей полягає в тому, що гроші розглядаються як суспільні відносини, а не як особливий матеріальний об'єкт, який бере участь в обміні на ринку. Такий підхід дозволяє розглядати гроші «в чистому вигляді», безвідносно до конкретної випадкової зовнішньої форми, яку вони можуть приймати в той чи інший момент часу. Те, що виконує функції грошей, є грошми. Водночас у теорії грошей не завжди чітко розділяються гроші як сутність, суспільні відносини, і гроші як зовнішня форма прояву прихованих в них суспільних відносин. Це в деяких випадках приводило до таких радикальних висновків, що сучасні форми грошей не є товарами. Гроші, дійсно, відрізняються від більшості товарів, але зберігають спільні з ними родові ознаки: гроші мають споживну вартість та вартість. Відмінність грошей від інших товарів полягає у тому, що гроші мають не особливу, а всезагальну споживну вартість.

У товарній теорії грошей вважається, що грошовий товар має два види споживних вартостей: «Споживна вартість грошового товару подвоюється. Поряд з особливою споживною вартістю, що належить йому як товару, – наприклад, золото служить для пломбування зубів, є сирим матеріалом для виробництва предметів розкоші і т.д., – він отримує формальну споживну вартість, що впливає з його специфічно суспільних функцій» [11, с. 100]. Але ця «формальна» споживна вартість виступає як всезагальна споживна вартість, як протилежність особливій споживній вартості грошового товару. Виникає протиріччя між особливою і всезагальною споживною вартістю грошового товару [12, с. 5].

Так само, як розвиток внутрішнього протиріччя товару – між споживною вартістю і міноюю вартістю – призводить до свого роду відокремленого існування мінової вартості у якості грошей на одному полюсі і споживної вартості в якості інших товарів на іншому, так розвиток внутрішнього протиріччя грошового товару призводить до відокремлення всезагальної споживної вартості грошового товару в вигляді безпосередньо грошей від особливої споживної вартості грошового товару.

Золото як грошовий товар мало два види споживної вартості (або корисності):

- особлива споживна вартість (корисність) або особливі споживні вартості. Ці корисності залежать від застосування золота як споживного товару для задоволення різних особливих потреб: протезування зубів, виготовлення електропровідників, ювелірних прикрас і т. п.;

- всезагальна споживна вартість (корисність) золота в якості грошей. Ця корисність полягає у виконанні золотом функцій грошей.

Ці два види споживних вартостей протистоять і суперечать один одному в золоті як грошовому товарі. Кожне корисне застосування золота відволікає його від іншого корисного застосування, оскільки його запаси обмежені, і наявна його кількість не може бути легко збільшена. Ця «боротьба» між різними застосуваннями золота відбувається і між окремими особливими корисностями золота, і перемагає те корисне застосування, яке є більш вигідним для конкретного випадку. Таким чином, попит на золото тим вище, чим більше існує різних необхідних для суспільного виробництва способів його застосування (що справедливо для будь-яких речей, які приймають форму товару). Попит на золото істотно зростає, коли золото стає грошима, оскільки значною є кількість золота, що необхідна для обслуговування економіки. І ця необхідна кількість постійно зростає за наявності розширеного відтворення суспільного виробництва. Тому суперечність між споживними вартостями загострюється, і той товар, для якого на перший план виходить саме всезагальна споживна вартість, стає грошима. Варто підкреслити, що ця суперечність притаманна будь-якому товару, що виконує функції грошей, золото тут використано лише в якості найбільш зрозумілого прикладу.

Постійно зростаючий попит на золото призводить до протиріччя між цим зростаючим попитом і фізично обмеженою кількістю металу в надрах планети. Зараз, якби золото використовувалося в якості грошей в усьому світі, здійснення дрібних торгових угод було б вкрай незручним через мізерну кількість золота, необхідну для кожної такої угоди. Зараз золото практично не використовується як гроші, тобто на нього не пред'являється попит як на засіб обігу, при цьому його ціна з 2013 року до кінця 2019 року коливалася у межах 40 дол. США за 1 грам [13], а на золотій монеті вагою в 1 грам навіть розмістити зображення з її номіналом буде надскладним технічним завданням. Станом на 2012 рік в світі було видобуто всього 166,6 тис. тон золота, з яких 50 % пішло на ювелірні прикраси, 12 % – на промислове виробництво, 18 % – зберігається в якості державних резервів [14]. До того ж, при спробі повернення золота в

обіг у вигляді грошей його довелося б витягти з усіх корисних застосувань в економіці, де воно використовується в якості особливих споживних вартостей, що завдало б колосального збитку суспільному виробництву практично в усьому світі. К. Маркс вважав, що індивідуальна (особлива) споживна вартість золота і срібла не вступає в конфлікт з їх економічною функцією: «З іншого боку, золото і срібло не тільки в негативному сенсі зайві, тобто суть предмети, без яких можна обійтися, але їх естетичні властивості роблять їх природним матеріалом розкоші, прикрас, блиску, марного вживання, словом, позитивною формою надлишку і багатства» [15, с. 136]. За часів К. Маркса це було справедливим, але сьогодні золото дуже широко застосовується в високотехнологічному виробництві, у виготовленні побутової техніки, напівпровідників, мікропроцесорів і т. п.

Золото як звичайний споживчий товар не використовується в якості грошей. Золото як гроші не використовується в якості звичайного споживчого товару. Використання золота як звичайного товару і як грошей є критерієм для визначення споживної вартості золота. Золото, що використовується в якості грошей, має всезагальну споживну вартість грошей, є грішми. Золото, що використовується в якості матеріалу для виробництва ювелірних прикрас, має особливу споживну вартість, не є грошима. Грошовий матеріал – золото – має два види споживних вартостей, гроші – лише один. Так само, як яблуко в одному випадку є предметом споживання, а в іншому – засобом виробництва, в залежності від того, в яких відносинах воно бере участь, яку в зв'язку з цим набуває суспільну сутність. Наприклад, яблуко може безпосередньо використовуватися в їжу як предмет особистого споживання або використовуватися в якості предмета праці для виготовлення сидру. Так і золото в одному випадку можна вважати звичайним споживчим товаром, в іншому – грошима.

Коли золото стає грошима, воно як гроші вже має тільки одну споживну вартість – служити в ролі всезагального еквівалента. Ця споживна вартість є всезагальною споживною вартістю, вона містить в собі суспільні відносини, які розкриваються у виконанні грошима їх функцій. У цьому полягає нова якість грошей у порівнянні зі звичайними товарами. Коли золото використовують не як гроші, а для

інших потреб – воно функціонує, існує як звичайний товар. У золота є два види споживних вартостей, у грошей – тільки один. Існування грошей без особливої споживної вартості є фінальним етапом виокремлення грошей зі світу звичайних товарів, це ознака зрілості товарно-грошового обміну.

Економісти використовують категорію споживної вартості і для позначення натурального втілення товару, і для позначення корисності товару [11, с. 44]. Але це створює плутанину. Одна натуральна форма товару може втілювати кілька корисностей через різні можливості застосування товару. Наприклад, золото має декілька корисних застосувань, тобто має різні особливі споживні вартості і в той же час ще й загальну споживну вартість. Товар обов'язково має корисність, але не кожна корисна річ є товаром.

У товарі існує суперечність між споживною вартістю і вартістю: для того, щоб реалізувати споживну вартість, бути спожитим, товар повинен реалізувати свою вартість, тобто бути обміненим на ринку. У грошах як у всезагальному товарі ця суперечність існує в знятому вигляді. Всезагальна споживна вартість грошей передбачає, що споживання грошей і їх обмін на ринку стають одним. Всезагальна споживна вартість грошей містить в собі суспільні відносини, які полягають у виконанні грошима їх функцій. У цьому є нова якість грошей у порівнянні зі звичайними товарами.

Протиріччя між особливою і всезагальною споживною вартістю притаманне грошовому товару на етапі виокремлення грошей з маси звичайних товарів. Грошам як грошам притаманне протиріччя між їх сутністю – всезагальною споживною вартістю, яка втілюється у виконанні грошима своїх суспільних функцій, – і їх явищем – конкретній натурально-речовій формі, в якій гроші існують [16, с. 19]. Сутність грошей необхідно вимагає таку форму прояву, яка відповідала б їх сутності найбільш повно. Саме пошук відповідного натурально-речового втілення сутності грошей і призводить історично до закріплення функцій грошей за такими товарами, які були найбільш придатними для цієї ролі. У підсумку «природного відбору» на довгий час функції грошей закріпилися за дорогоцінними металами, зокрема за сріблом і золотом. Але еволюція не зупинилася після цього, протиріччя між сутністю грошей і їх явищем призводило

до подальшої зміни натуральних форм, в яких існували гроші, як тільки з'являлися більш придатні на цю роль форми.

Протиріччя між всезагальною та особливою споживною вартістю грошового товару призводить до остаточного виштовхування грошей з маси особливих споживних вартостей, звичайних товарів, протиріччя між сутністю грошей і їх натурально-речовим втіленням має своїм результатом еволюцію форм грошей, перехід до більш досконалих форм щодо їх відповідності сутності грошей.

Говорячи, що гроші – всезагальний товар, тут же необхідно відмітити якості грошей, що відрізняють їх від звичайних товарів, які володіють особливими споживними вартостями. Індивідуальна, особлива споживна вартість в процесі споживання знищується, всезагальна споживна вартість не може бути знищена в процесі споживання. Саме в цьому полягає особливість грошей по відношенню до звичайних товарів, в цьому полягає і загадка їх вартості. У таблиці 1 розглянуто відмінності між особливою і всезагальною споживними вартостями.

Таблиця 1 – Відмінності між всезагальною споживною вартістю та особливою споживною вартістю

Особлива споживна вартість	Всезагальна споживна вартість
Товари з особливою споживною вартістю купуються для задоволення особливих потреб. Наприклад, золото в якості зубних протезів	Товари, що мають всезагальну споживну вартість, купуються для задоволення всезагальних потреб. Наприклад, золото в якості грошей
Відображає, в першу чергу, відносини між людиною і природою.	Відображає, в першу чергу, відносини між людьми
Існує при будь-яких виробничих відносинах	Існує тільки при певних виробничих відносинах – товарних
Знищується при споживанні	Не знищується при споживанні

Умови виробництва грошей як всезагального товару, таким чином, відрізняються від умов виробництва особливих товарів. Оскільки споживна вартість грошей не знищується при

їх споживанні, то немає необхідності у відтворенні грошей. За умови зношення грошового матеріалу та простого відтворення суспільного капіталу річний обсяг виробництва становить лише незначну частку тієї кількості грошей, яка існує в обігу. Праця, витрачена на виробництво грошей, враховується ринком при першому акті обміну, але оскільки гроші не знищуються при споживанні, та маса грошей, яка вже існує в обігу, є даровою для суспільства, для здійснення нових обмінів немає потреби в додаткових витратах праці на виробництво грошей. Тобто кількість грошей в обігу, їх мінове відношення до інших товарів, їхня купівельна спроможність не визначається суспільно-необхідними витратами праці на їх виробництво. Це справедливо як для сучасних грошей, так і для золотих грошей у минулому, які так само мали незначну «внутрішню» вартість. Таким чином, необхідно або золоті гроші віднести до «неповноцінних», або визнати, що поділ грошей на «повноцінні» і «неповноцінні», на «дійсні» і «недійсні» не має під собою чіткої підстави. Сучасні гроші, у свою чергу, – це не нові виробничі відносини в порівнянні з золотими грошима, це не нова сутність, а лише нова форма грошей.

Сучасний механізм емісії грошей обумовлений, з одного боку, необхідністю регулювання грошової маси, проведення монетарної політики. З іншого боку – сучасний механізм емісії є рудиментом того часу, коли гроші були розмінними на золото, тобто кредитними

грошима. Безвідносно до причини збереження такого механізму емісії, його наслідком є збільшення державного (і приватного) боргу, яке не є необхідним, оскільки сучасні гроші не є борговими зобов'язаннями, кредитними грошима. Це збільшення обсягу боргів обумовлене тільки механізмом емісії і може бути усунуто, на відміну від зростання боргів, яке обумовлене причинами, що лежать в сфері відтворення суспільного продукту.

ВИСНОВКИ

Сучасні гроші, хоча і мають всезагальну споживну вартість грошей і є товаром, не потрапляють в обіг таким же способом, як потрапляли золоті гроші. Емісія сучасних грошей відбувається тільки на кредитній основі, що пов'язано не з їх сутністю, а зі сформованими історично інституційними нормами ще з тих часів, коли паперові гроші були тільки борговими зобов'язаннями банків виплатити їх пред'явнику певну кількість золотих грошей. Сьогодні, коли золоті гроші не виконують функції грошей, отже, не є грошима, а паперові гроші – є, кредитний механізм емісії сучасних грошей не є необхідним. Крім того, такий механізм робить значний внесок в зростання державних і приватних боргів. Отримані результати можуть слугувати теоретичною базою виваженої монетарної та фінансової політики урядів та центральних банків як розвинутих так і слаборозвинутих країн.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ / REFERENCES

1. Board of Governors of the Federal Reserve System. (2018). *Credit and Liquidity Programs and the Balance Sheet*. Retrieved December 30, 2018, from https://www.federalreserve.gov/monetarypolicy/bst_frlabilities.htm
2. Kogan, A. (1991). *Den'gi, tsena i teoriya trudovoy stoimosti* [Money, price, and labor cost theory]. Moscow: Finansy i statistika (in Russian) [Коган, А. (1991). *Деньги, цена и теория трудовой стоимости*. Москва: Финансы и статистика].
3. Riabinina, L. (2010). *Dyskusiini pytannia z form suchasnykh hroshei* [Discussion questions about the forms of modern money]. *Visnyk Natsionalnoho banku Ukrainy*, 6, 10–13 (in Ukrainian) [Рябініна, Л. (2010). Дискусійні питання з форм сучасних грошей. *Вісник Національного банку України*, 6, 10–13].
4. Pashkus, Ju. (1990). *Den'gi: proshloe i sovremennost'* [Money: the past and the present]. Leningrad: Izdatel'stvo Leningradskogo universiteta (in Russian) [Пашкус, Ю. (1990). *Деньги: прошлое и современность*. Ленинград: Издательство Ленинградского университета].

5. Bondar, D. (2011). *Suchasni hroshi yak spetsyfichniy tovar* [Modern money as a specific commodity]. *Visnyk sotsialno-ekonomichnykh doslidzhen*, 41, 170–177 (in Ukrainian)
[Бондар, Д. (2011). Сучасні гроші як специфічний товар. *Вісник соціально-економічних досліджень*, 41, 170–177].
6. McLeay, M., Radia, A., & Thomas, R. (2014). *Money creation in the modern economy*. London: Bank of England Monetary Analysis Directorate.
7. Long H. (2016, May 10). *Who owns America's debt?* Retrieved December 30, 2018, from <http://money.cnn.com/2016/05/10/news/economy/us-debt-ownership>
8. Національний банк України. (2019). *Річні звіти*. Актуально на 01.01.2019. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=58023
9. FRED. (2019). *All Federal Reserve Banks: Total Assets*. Retrieved December 30, 2018, from <https://fred.stlouisfed.org/series/WALCL>
10. Gegel', G. (1975). *Jenciklopedija filozofskih nauk* [Encyclopedia of Philosophy] (Vol. 1). Moscow: Mysl' (in Russian)
[Гегель, Г. (1975). *Энциклопедия философских наук* (Т. 1). Москва: Мысль].
11. Marks, K., & Jengel's, F. (1960). *Kapital* [Capital] (Vol. 1). Moscow: Politizdat (in Russian)
[Маркс, К., & Энгельс, Ф. (1960). *Капитал* (Т. 1). Москва: Политиздат].
12. Гальчинский, А. (1979). *Учение К. Маркса о деньгах как методологическая основа анализа денежных отношений современного капитализма* (Автореферат докторской диссертации). Киев: n. d.
13. Gold Price. (2019). *Information*. Retrieved December 30, 2018, from <https://goldprice.org/gold-price-per-gram.html>
14. Syreckih, S. (2011). *Stoimost' i zapasy zolota v mire* [The value and reserves of gold in the world]. Retrieved December 30, 2018, from <https://ria.ru/infografika/20110824/422749631.html> (in Russian)
[Сырецьких, С. (2011). *Стоимость и запасы золота в мире*. Актуально на 01.01.2019. URL: <https://ria.ru/infografika/20110824/422749631.html>].
15. Marks, K., & Jengel's, F. (1959). *K kritike politicheskoy jekonomii* [To criticism of political economy] (Vol. 13). Moscow: Politizdat (in Russian)
[Маркс, К., & Энгельс, Ф. (1959). *К критике политической экономии* (Т. 13). Москва: Политиздат].
16. Kogan, A. (1988). *K probleme sovremennyh deneg pri kapitalizme* [To the problem of modern money under capitalism]. *Den'gi i kredit*, 1, 19–29 (in Russian)
[Коган, А. (1988). К проблеме современных денег при капитализме. *Деньги и кредит*, 1, 19–29].

Investigation of Cyclobenzaprine Interactions with P450 Cytochromes CYP1A2 and CYP3A4 through Molecular Docking Tools

Douglas Vieira Thomaz¹, Edson Silvio Batista Rodrigues¹, Fábio Bahls Machado¹, Isaac Yves Lopes de Macedo¹

¹ Universidade Federal de Goiás

240 street, Leste Universitário district, Goiânia - GO, 74605-170, Brazil

DOI: 10.22178/pos.43-1

LCC Subject Category: RM1-950

Received 20.01.2019

Accepted 20.02.2019

Published online 28.02.2019

Corresponding Author:

Douglas Vieira Thomaz

douglasvthomaz@gmail.com

© 2019 The Authors. This article

is licensed under a [Creative Commons](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/)

Attribution 4.0 License

Abstract. Cyclobenzaprine (CBP) is a centrally acting muscle relaxant whose myriad of therapeutic applications imply the need of better understanding its pharmacokinetics and thermodynamics. Henceforth, this work was concerned with an *in silico* investigation of CBP main metabolizers in the human organism, namely CYP1A2 and CYP3A4. For this purpose, computational methods were employed, such as molecular docking and other semi-empirical approaches. Results evidenced that the model herein depicted for CBP-CYP1A2 may not reproducibly represent the physiological interaction between CBP and this enzyme. Moreover, CBP-CYP3A4 docking results evidence thermodynamic feasibility of the molecular docking model and were further corroborated by literature, what may reproducibly represent a possible interaction between CBP and this macromolecule.

Keywords: tricyclic; cheminformatics; redox enzymes; metabolism; pharmacokinesis.

INTRODUCTION

Cyclobenzaprine (CBP) is a centrally acting muscle relaxant whose applicability range from treating acute musculoskeletal pain to chronic conditions such as fibromyalgia. The structure of this compound is quite similar to that of tricyclic antidepressants, which implies the possibility of yet unknown therapeutic uses. Albeit CBP metabolism has been studied under the light of different methods over the years, the thermodynamics and kinetics of its molecular docking interactions in the context of xenobiotic metabolism are yet unknown [4, 5, 22, 24].

CBP metabolism is primarily mediated by P450-family cytochromes (CYP), more specifically CYP1A2 and CYP3A4, what implies that the association of this muscle relaxant with other drugs primarily metabolized by these CYP isoforms might result in important interactions, which could henceforth affect patient safety. Although the enzymes responsible for CBP metabolism have been identified, there were, to the best of our knowledge, no studies regarding the thermodynamics of CBP-CYP interaction [17, 19, 20, 23].

Regarding molecular docking strategies, programs such as *AutoDock Vina* allows fast scoring function set up as well as quick calculations, what is optimal in preliminary screenings for pharmacodynamical prediction as well as medicinal chemistry studies. Furthermore, the concomitant employment of semi-empirical approaches to minimize the energy of complex chemical compounds, further increase the appeal of computational chemistry in investigations concerning drug-receptor interactions [1, 6, 7].

In view of the importance of better understanding CBP metabolism as well as the thermodynamics of its docking with the major metabolizers (CYP1A2 and CYP3A4), this work is intended to employ cheminformatics tools to establish a semi-flexible docking model of CBP-CYP interaction. Henceforth, CBP structure had its energy minimized through molecular mechanic functions and was subjected to docking studies as a flexible ligand to interact with a rigid macromolecule i.e. CYP.

METHODS

CBP (dimethyl(3-{tricyclo[9.4.0.0^{3,8}]pentadeca-1(15),3,5,7,9,11,13-heptaen-2-ylidene}propyl)amine) structure was minimized through Chimera software version 1.13 coupled to *Molecular Modeling Toolkit* (MMTK) and AMBER toolkit 4.0 prior docking studies. The same software was used to edit protein units retrieved from *Protein Data-Bank* (PDB). Moreover, the software *Phyton Molecular Viewer* (PMV) version 1.5.6 was used to evaluate torsion-prone regions in CBP molecule, and the docking models were conducted using *AutoDock Vina* and *AutoDock Tools* version 1.5.6. The docking model herein employed is based on a flexible ligand and a rigid receptor, therefore configuring itself in a semi-flexible model [2, 16, 18]. The minimization in energy conformation and HOMO surface calculations were performed employing the MM2 Force Field in Chem-Draw3D@Pro 12.

CYP1A2 (PDB entry: 2HI4) and CYP3A4 (PDB entry: 4NY4) were used in this study.

Concerning intermolecular thermodynamics, Gibbs free energy values correlate to the maximum of reversible work feasible at a given system. In this context, it can be related to the inter-

action proneness between two molecules in a docking model. This parameter can be calculated through the following equation (1):

$$\Delta G = RT \ln K_i, \quad (1)$$

where ΔG is the interaction affinity; R is the gas constant and T is the temperature.

The equation (1) can be derived into order to yield the interaction constant K_i .

$$K_i = e^{\frac{\Delta G}{RT}}, \quad (2)$$

where e is the Euler's number.

RESULTS AND DISCUSSION

In order to prepare CBP molecule for docking, CBP energy was minimized henceforth rendering the lowest energy conformer. Moreover, the highest occupied molecular orbital (HOMO) regions were also calculated as well as the torsion-feasible regions. Results are displayed in Figure 1.

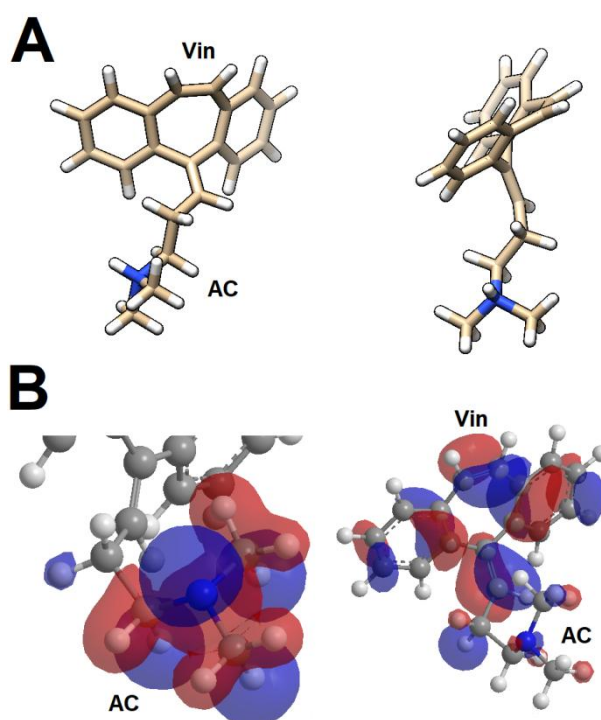

Figure 1 – Results of CBP energy minimization

Notes: A) Chemical structure of CBP lowest energy conformer evidencing a vinylic bridge (Vin) and the terminal aliphatic chain (AC). B) HOMO depictions of CBP lowest energy conformer depicting low (Blue) and high (Red) electron density regions. AC region correlates to HOMO-1 whereas Vin correlates to HOMO. All data gathered through Chimera software version 1.13.

Results evidenced that CBP lowest energy conformer tricyclic ring does display a slight distortion in the vinyl moiety (Vin) towards the same plane of the terminal aliphatic chain (AC), which grants the molecule a bent shape (Figure 1A). Moreover, HOMO regions of the molecule evidence that there are two sites of elevated electron density in CBP, namely the Vin moiety and the tri-substituted amine in the AC. Further analysis evidenced that these moieties correlate to HOMO-1 and HOMO in Vin and AC, respectively (Figure 1B). Concerning torsion-prone re-

gions, CBP AC is the sole moiety capable of rotation hence it is based on $\sigma_{sp^3-sp^3}$ covalent bonds.

A molecular docking study was undergone to analyze CBP interaction with CYP1A2. Henceforth the gridline for the docking study was set around the protoporphyrin ring of CYP1A2 molecule employing high exhaustiveness, which was set to 20. Figure 2 displays the highest scoring model with the distances between CBP, nearby residues and the iron moiety in the protoporphyrin ring system measured in angstroms (Å).

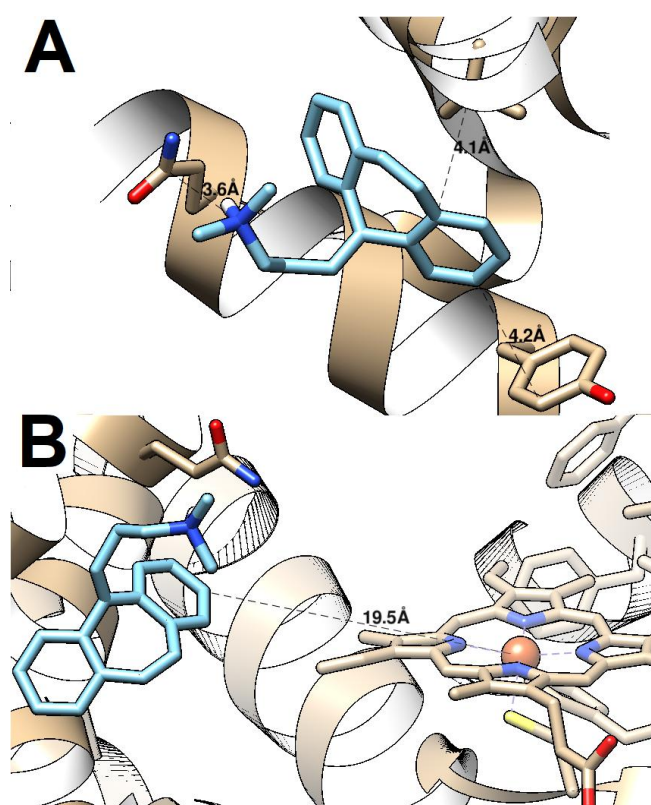

Figure 2 – Docking depiction of the highest scoring model for CBP-CYP1A2 interaction

Notes: NDistances therein highlighted between CBP molecule (Blue) and nearby residues as well as to the iron moiety of the protoporphyrin group (orange sphere). All data gathered through Chimera software version 1.13.

CBP highest scoring docking models presented no hydrogen bonds, albeit dipole interactions were seen (Figure 2A), which is a common occurrence in docking models [8, 9, 10]. However, the distance between CBP and the iron moiety in the protoporphyrin ring is nonetheless too distant to seemingly promote catalysis (19.5 Å). In this context, the model herein presented for CBP-CYP1A2 interaction may not be able to efficiently correlate itself with experimental data reported in the literature [11, 12, 15, 25].

Although some models scored below the best presented additional hydrogen bonds, which are usually responsible for thermodynamic stable interactions between molecules, non-specific dipole interactions; molecular packaging and steric hindrance may generate false positives in docking models [3, 13, 14, 21]. Given that the prosthetic group of the macromolecule herein concerned is intimately involved in reactional steps, the model; although thermodynamic feasible, may not be reproducible [12, 15].

CBP interactions with CYP3A4 were also evaluated through a molecular docking. Henceforth the gridline for the docking study was again set around the protoporphyrin ring; this time; of the CYP3A4 molecule. Furthermore, exhaustiveness

was set to 20. Figure 3 displays the highest scoring model with the distances between CBP and the iron moiety in the protoporphyrin ring system measured in angstroms (Å).

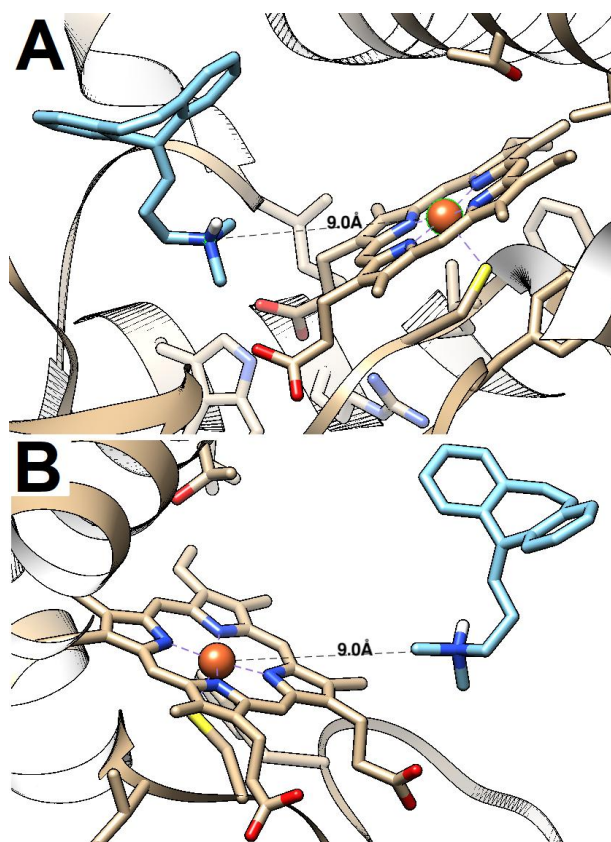

Figure 3 – Docking depiction of the highest scoring model for CBP-CYP3A4 interaction

Notes: Distances therein highlighted between CBP molecule (Blue) and the iron moiety of the protoporphyrin group (orange sphere). All data gathered through Chimera software version 1.13.

Results evidenced that the highest scoring model presented optimal thermodynamic properties, and the distance between CBP and the iron moiety in the protoporphyrin ring system (9.0 Å) was nonetheless inferior to the one observed in the model above-displayed for CBP-CYP1A2 interaction (Figure 3A and 3B).

Literature reports that CYP catalytic properties are attributed to the protoporphyrin ring which is chelated to an iron unit. This moiety is the main prosthetic group of P450 enzymes, and the condensed pyrrole aromatic nuclei associated to the transition metal; which is itself a lewis acid; enhances henceforth the redox capabilities of these catalytic biomolecules. This effect is caused by the dislodgement of electrons from the ligand towards CYP–prosthetic group, what nonetheless

further justifies the model herein depicted since the interacting molecule should be in close proximity to the prosthetic group for this process to happen [12, 15].

Equations (1) and (2) cited in the methods section were employed to calculate K_i of the highest ranking docking models for CBP interaction with CYP1A2 and CYP3A4. Results are displayed in Table 1.

Results evidenced that K_i for CYP3A4 macromolecule interaction with CBP was higher than that of CBP-CYP1A2 interaction. These findings suggest therefore that both ΔG and K_i values corroborate to higher thermodynamic feasibility of the CBP-CYP3A4 pose herein studied.

Table 1 – Thermodynamic properties calculated for the lowest energy conformation in the docking of CBP-CYP1A2 and CBP-CYP3A4

Receptor	Affinity (kcal.mol ⁻¹)	Binding Constant (cal.mol ⁻¹ .K ⁻¹)	RMSD l.b.	RMSB u.b.	HBonds (ligand)	HBonds (receptor)
CYP1A2	-8.0	0.9866	0.0	0.0	0	0
CYP3A4	-8.8	0.9853	0.0	0.0	0	0

CONCLUSION

This work presented a study regarding CBP interaction with CYP1A2 and CYP3A4. Results evidenced that the model herein depicted for CBP-CYP1A2 may not reproducibly represent the physiological interaction between CBP and this

enzyme. Moreover, CBP-CYP3A4 results from evidence thermodynamical feasibility of the molecular docking model and were further corroborated by literature, what may reproducibly represent a possible interaction between CBP and this macromolecule.

REFERENCES

1. Amaro, R. E., Baudry, J., Chodera, J., Demir, Ö., McCammon, J. A., Miao, Y., & Smith, J. C. (2018). Ensemble Docking in Drug Discovery. *Biophysical Journal*, 114(10), 2271–2278. doi: [10.1016/j.bpj.2018.02.038](https://doi.org/10.1016/j.bpj.2018.02.038)
2. Case, D. A., Cheatham, T. E., Darden, T., Gohlke, H., Luo, R., Merz, K. M., ... Woods, R. J. (2005). The Amber biomolecular simulation programs. *Journal of Computational Chemistry*, 26(16), 1668–1688. doi: [10.1002/jcc.20290](https://doi.org/10.1002/jcc.20290)
3. Cosconati, S., Forli, S., Perryman, A. L., Harris, R., Goodsell, D. S., & Olson, A. J. (2010). Virtual screening with AutoDock: theory and practice. *Expert Opinion on Drug Discovery*, 5(6), 597–607. doi: [10.1517/17460441.2010.484460](https://doi.org/10.1517/17460441.2010.484460)
4. Darwish, H. W., Naguib, I. A., & Darwish, I. A. (2018). Five modified classical least squares based models for stability indicating analysis of cyclobenzaprine HCl with its major degradation products: A comparative study. *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*, 204, 598–602. doi: [10.1016/j.saa.2018.06.101](https://doi.org/10.1016/j.saa.2018.06.101)
5. De Santana Santos, T., Calazans, A. C. M., Martins-Filho, P. R. S., Silva, L. C. F. da, de Oliveira e Silva, E. D., & Gomes, A. C. A. (2011). Evaluation of the muscle relaxant cyclobenzaprine after third-molar extraction. *The Journal of the American Dental Association*, 142(10), 1154–1162. doi: [10.14219/jada.archive.2011.0084](https://doi.org/10.14219/jada.archive.2011.0084)
6. García-Nieto, J., López-Camacho, E., García-Godoy, M. J., Nebro, A. J., & Aldana-Montes, J. F. (2019). Multi-objective ligand-protein docking with particle swarm optimizers. *Swarm and Evolutionary Computation*, 44, 439–452. doi: [10.1016/j.swevo.2018.05.007](https://doi.org/10.1016/j.swevo.2018.05.007)
7. Gupta, M., Sharma, R., & Kumar, A. (2018). Docking techniques in pharmacology: How much promising? *Computational Biology and Chemistry*, 76, 210–217. doi: [10.1016/j.compbiolchem.2018.06.005](https://doi.org/10.1016/j.compbiolchem.2018.06.005)
8. Jiang, X., Tsona, N. T., Tang, S., & Du, L. (2018). Hydrogen bond docking preference in furans: O H ... π vs. O H ... O. *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*, 191, 155–164. doi: [10.1016/j.saa.2017.10.006](https://doi.org/10.1016/j.saa.2017.10.006)
9. Khorasani, R., & Fleming, P. E. (2016). On calculating HR bond enthalpies using computational data. *Computational and Theoretical Chemistry*, 1096, 89–93. doi: [10.1016/j.comptc.2016.09.033](https://doi.org/10.1016/j.comptc.2016.09.033)
10. Kumar, S. P. (2018). PLHINT: A knowledge-driven computational approach based on the intermolecular H bond interactions at the protein-ligand interface from docking solutions. *Journal of Molecular Graphics and Modelling*, 79, 194–212. doi: [10.1016/j.jmgm.2017.12.002](https://doi.org/10.1016/j.jmgm.2017.12.002)

11. Lynch, D. E., & Reeves, C. R. (2019). Statistical analysis of the effect of a single O H hydrogen-bonding interaction on carbonyl bond lengths. *Journal of Molecular Structure*, 1180, 158–162. doi: [10.1016/j.molstruc.2018.11.100](https://doi.org/10.1016/j.molstruc.2018.11.100)
12. Mena-Ulecia, K., & MacLeod-Carey, D. (2018). Interactions of 2-phenyl-benzotriazole xenobiotic compounds with human Cytochrome P450-CYP1A1 by means of docking, molecular dynamics simulations and MM-GBSA calculations. *Computational Biology and Chemistry*, 74, 253–262. doi: [10.1016/j.compbiolchem.2018.04.004](https://doi.org/10.1016/j.compbiolchem.2018.04.004)
13. Meng, X.-Y., Zhang, H.-X., Mezei, M., & Cui, M. (2011). Molecular Docking: A Powerful Approach for Structure-Based Drug Discovery. *Current Computer Aided-Drug Design*, 7(2), 146–157. doi: [10.2174/157340911795677602](https://doi.org/10.2174/157340911795677602)
14. Morris, G. M., & Lim-Wilby, M. (2008). Molecular Docking. *Molecular Modeling of Proteins*, 365–382. doi: [10.1007/978-1-59745-177-2_19](https://doi.org/10.1007/978-1-59745-177-2_19)
15. Ramesh, M., & Bharatam, P. V. (2014). Importance of hydrophobic parameters in identifying appropriate pose of CYP substrates in cytochromes. *European Journal of Medicinal Chemistry*, 71, 15–23. doi: [10.1016/j.ejmech.2013.10.023](https://doi.org/10.1016/j.ejmech.2013.10.023)
16. Salomon-Ferrer, R., Case, D. A., & Walker, R. C. (2012). An overview of the Amber biomolecular simulation package. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Computational Molecular Science*, 3(2), 198–210. doi: [10.1002/wcms.1121](https://doi.org/10.1002/wcms.1121)
17. Share, N. N., & McFarlane, C. S. (1975). Cyclobenzaprine: A novel centrally acting skeletal muscle relaxant. *Neuropharmacology*, 14(9), 675–684. doi: [10.1016/0028-3908\(75\)90091-x](https://doi.org/10.1016/0028-3908(75)90091-x)
18. Trott, O., & Olson, A. J. (2009). AutoDock Vina: Improving the speed and accuracy of docking with a new scoring function, efficient optimization, and multithreading. *Journal of Computational Chemistry*, NA–NA. doi: [10.1002/jcc.21334](https://doi.org/10.1002/jcc.21334)
19. Wang, R. W., Liu, L., Cheng, H. (1996). Identification of human liver cytochrome P450 isoforms involved in the in vitro metabolism of cyclobenzaprine. *Drug Metabolism and Disposition*, 24(7), 786–791.
20. Winchell, G. A., King, J. D., Chavez-Eng, C. M., Constanzer, M. L., & Korn, S. H. (2002). Cyclobenzaprine pharmacokinetics, including the effects of age, gender, and hepatic insufficiency. *The Journal of Clinical Pharmacology*, 42(1), 61–69.
21. Wu, M.-Y., Dai, D.-Q., & Yan, H. (2012). PRL-dock: Protein-ligand docking based on hydrogen bond matching and probabilistic relaxation labeling. *Proteins: Structure, Function, and Bioinformatics*, 80(9), 2137–2153. doi: [10.1002/prot.24104](https://doi.org/10.1002/prot.24104)
22. Yang, Y. W., Macdonald, J. B., Nelson, S. A., & Sekulic, A. (2017). Treatment of vismodegib-associated muscle cramps with cyclobenzaprine: A retrospective review. *Journal of the American Academy of Dermatology*, 77(6), 1170–1172. doi: [10.1016/j.jaad.2016.12.017](https://doi.org/10.1016/j.jaad.2016.12.017)
23. Zhang, D., Evans, F. E., Freeman, J. P., Yang, Y., Deck, J., & Cerniglia, C. E. (1996). Formation of mammalian metabolites of cyclobenzaprine by the fungus, *Cunninghamella elegans*. *Chemico-Biological Interactions*, 102(2), 79–92. doi: [10.1016/s0009-2797\(96\)03736-2](https://doi.org/10.1016/s0009-2797(96)03736-2)
24. Zhang, T.-T., Xue, R., Wang, X., Zhao, S.-W., An, L., Li, Y.-F., ... Li, S. (2018). Network-based drug repositioning: A novel strategy for discovering potential antidepressants and their mode of action. *European Neuropsychopharmacology*, 28(10), 1137–1150. doi: [10.1016/j.euroneuro.2018.07.096](https://doi.org/10.1016/j.euroneuro.2018.07.096)
25. Zhao, H., Tang, S., & Du, L. (2017). Hydrogen bond docking site competition in methyl esters. *Spectrochimica Acta Part A: Molecular and Biomolecular Spectroscopy*, 181, 122–130. doi: [10.1016/j.saa.2017.03.038](https://doi.org/10.1016/j.saa.2017.03.038)

